

Univerzita Karlova v Praze

Filozofická fakulta

Ústav českých dějin

Bakalářská práce

Zuzana Vilímcová

Nepolitický portrét Karla staršího ze Žerotína

An unpolitical portrait of Charles the Elder of Žerotín

Praha 2010

vedoucí práce: Doc. Mgr. Marie Koldinská, Ph.D.

Poděkování

Ráda bych poděkovala Doc. Mgr. Marii Koldinské, Ph.D. za vedení a konzultace bakalářské práce, a svým rodičům za jejich neustálou podporu v době studia.

Prohlášení

„Prohlašuji, že jsem tuto bakalářskou vypracovala samostatně a výhradně s použitím citovaných pramenů, literatury a dalších odborných zdrojů.“

V Praze dne 28. května 2010

Zuzana Vilímcová

Anotace

Tato práce se zabývá nepolitickými aspekty života Karla staršího ze Žerotína, který na rozdíl od toho politického života není podrobně zmapován. Na základě velkého množství jeho korespondence se snažím rekonstruovat Karlův osobní a neveřejný život. Zabývám se Karlovou rolí milujícího manžela, starostlivého otce, dobrého přítele a rádce, hluboce věřícího křesťana, neustále nemocného člověka a v neposlední řadě i pána svých poddaných. Snažím se hledat odpovědi na to, jaký byl Karel otec. Zda měl rád všechny své manželky. Jak na něj působil náboženský nátlak. Kterak se vypořádal s nepravostmi na svých panstvích. Zda neváhal pomoci svým přátelům v nouzi a jak se sám vyrovnával se svými nemocemi. Odpovědi na tyto a další otázky se snažím vyhledat v Žerotínových dopisech a ve vybrané korespondenci osob z jeho nejbližšího okolí. Celý obraz pak dokresluji srovnáním se zjištěními starší historiografie.

Klíčová slova:

Karel starší ze Žerotína, sebe prezentace, rodinný život, výchova, vrchnost, nemoci, Jednota bratrská

Annotation

This work deals with non-political aspects of the life of Charles the Elder of Žerotín, which is not so mapped in detail contrary of the political life. I try to restore Charles's personal and private life base on the huge amount of his correspondence. I am concerned with Charles roles of loving husband, worried father, a good friend and counsellor, a deeply believed Christian, constantly sick man and also the master of his lieges people. I try to find answers on what Charles was the father. Whether he liked all his wives. How the religious coercion works on him. How to cope with the iniquities of his dominions. Whether or not hesitated to help friends in need, and how he coped with his illness. I try to find answers to these questions and more in the Žerotín's letters and selected correspondence of persons from its surroundings. I illustrates the whole picture by comparing the findings of earlier historiography.

Key words:

Charles the Elder of Žerotín, self-presentation, family life, education, suzerain, diseases, Unity of the Brethren

Obsah

Obsah.....	5
1. Úvod	6
2. Manžel	9
3. Otec.....	15
4. Přítel, rádce, neformální autorita.....	20
5. Vrchnost.....	29
6. Věřící	37
7. Nemocný.....	45
8. Závěr.....	54
9. Seznam literatury.....	55
10. Přílohy.....	57

1. Úvod

Téma bakalářské práce jsem si zvolila na základě mého zájmu o raný novověk a jeho představitele. Má volba padla na moravského šlechtice Karla staršího ze Žerotína. Největším podnětem pro mě bylo zjištění, že většina autorů se zajímá převážně o politický život Karla staršího ze Žerotína, a ten nepolitický je zmíněn jen okrajově. Dalším důvodem pro výběr tohoto tématu byl fakt, že Karel prakticky celý svůj život zachytil ve své korespondenci, tudíž pramenů k rekonstrukci soukromého života je dostatek. Posledním faktorem, který určil definitivní podobu mé práce, byla má snaha o netradiční pohled na vydané prameny.

V mé práci jsem se snažila nastínit podobu Karlova nepolitického života. Zajímala jsem se o to, jaký byl Karel manžel a do jaké míry byl při výběru partnerek ovlivněn svou konfesní příslušností. Dále jsem se snažila vysledovat, kterak Žerotín pojal výchovu svých dcer a jak se vyrovnal s tím, že neměl mužského dědice. Karlův aktivní mecenáš byl dostatečně znám všem autorům, ale já jsem se snažila zjistit více o tom, kam posílal Karel své svěřence a jak dohlížel na jejich vzdělání. V tomto duchu jsem se pokusila o analýzu Karla jako neformální autority, poněvadž se na něj s důvěrou obracela řada osob. K nepolitickému portrétu nepochybně patřilo Žerotínovo vystupování v roli vrchnosti, proto jsem hledala v pramenech informace o tom, nakolik Karel zasahoval do poměrů na svých statcích. Chtěla jsem zjistit, jak hluboká byla Karlova víra a nakolik ovlivňovala jeho smýšlení a činy. Poslední oblastí mého zájmu se stala problematika Karlova zdraví, které bylo značně podlomené. Pokusila jsem se nastínit základních šest rolí, které zastával Žerotín ve svém životě a jež jsou podle mne klíčové pro dokreslení portréту tohoto moravského šlechtice.

V bakalářské práci jsem vycházela z předpokladu, že Karel nebyl jen politikem, ale především člověkem, kterého v životě potkala řada situací, se kterými se musel vypořádat. Navíc byl zahlcen jako každý jiný člověk běžnými starostmi, jako například péčí o zdraví dcer či o dodržování daných pravidel na svých panstvích. Předpokládala jsem rovněž, že prameny mi osvětlí i tuto kapitolu jeho života. Cíl práce spočívá v rekonstrukci nepolitického portrétu Karla staršího ze Žerotína z hlediska jeho rodinného života, zdravotního stavu, náboženského smýšlení, neformální autority a vystupování v roli vrchnosti.

Na výše uvedené otázky jsem nahlížela především optikou pramenů osobní povahy, a to zejména dopisů. V první řadě se jednalo o výběrovou edici Noemi Rejchrtové obsahující dopisy z průběhu celého Karlova života.¹ Také korespondence shromážděná Františkem Hrubým² představovala cenný pramen pro moji práci. Další korespondenci již spíše

¹ Noemi REJCHRTOVÁ (ed.), *Karel starší ze Žerotína. Z korespondence*, Praha 1982

² František HRUBÝ (ed.), *Moravské korespondence a akta I–II*, Brno 1934–1937

z ranějšího období představuje edice Vincence Brandla.³ Kromě těchto větších edic jsem obraz nepolitického života dotvářela pomocí malých výběrů dopisů zpravidla se hodících pouze k popisu jedné oblasti Karlova života (korespondence Václava Budovce vydaná Juliem Glücklichem,⁴ spisy Františka Palackého,⁵ dále Františka Hrubého týkající se písemného styku Žerotína s Janem Amosem Komenským⁶ a *Deset listů* bez uvedení editora.⁷ K dokreslení problematiky Žerotínova zdraví mi skvěle posloužila edice a studie Tomáše Knoze.⁸ Jako doplnění Žerotínova vztahu s Václavem Budovcem jsem použila dopis z Vyskočilovy edice.⁹ Podobně mi v případě vztahu Karla s jeho vnukem pomohla edice Karla Müllera.¹⁰ Využila jsem i edice korespondence poslední Žerotínovy ženy Kateřiny z Valdštejna, vynikajícím způsobem sestavené Františkem Dvorským,¹¹ která mi poskytla náhled na Karlovu osobu z jiné perspektivy. Posledním použitým zdrojem informací byla edice Františka Dvorského,¹² ve které se nacházely dopisy v originálních jazycích.

K porovnání poznatků získaných z pramenů se závěry dřívější historiografie jsem využila řadu monografií a článků. Musím podotknout, že v níže uvedené literatuře je Žerotín nahlížen zejména v politické rovině a informace o jeho nepolitickém životě jsou zmíněny jen okrajově. Největší přínos spatřuji v nedávno vydané monografii Tomáše Knoze,¹³ ve které se autor snaží více zaměřit i na Žerotínův nepolitický život. Druhou takovou monografií představuje již dříve vydané dílo Otakara Odložilíka.¹⁴ Výhradně politickým životem Karla se ve své monografii zabýval František Hrubý.¹⁵ Podobný přístup lze nalézt i v knihách Josefa Janáčka¹⁶ a později i Radka Fukaly.¹⁷ Druhá Knözova kniha popisuje poměry panující na Karlových panstvích a důvody pozdějšího rozpadu těchto dominií.¹⁸

³ Vincenc BRANDL (ed.), *Spisy Karla staršího z Žerotína. Listové psaní jazykem českým*, Brno 1870–1872

⁴ Julius GLÜCKLICH (ed.), *Václava Budovce z Budova korespondence z let 1579–1619*, Praha 1908

⁵ František PALACKÝ (ed.), *Sedmero psaní pana Karla z Žerotína z roků 1628–1631*, in: *Časopis Českého musea* 5, 1831, sv.3, s. 393–407

⁶ František HRUBÝ (ed.), *Korespondence Karla st. z Žerotína s J.A. Komenským*, in: archiv o životě a spisech Jana Amose Komenského 13, Praha 1932

⁷ [Bez uvedení editora], *Deset listů Karla st. z Žerotína. Na památku třístého výročí smrti Karla st. z Žerotína*, Brno 1936

⁸ Tomáš KNOZ (ed.), *Karel st. ze Žerotína – subjektivní anamnéza*, in: *Časopis Moravského muzea, Vědy společenské* 82, 1997, s. 209–258

⁹ B., VYSKOČIL (ed.), *Karel starší z Žerotína, Apologie neb obrana, psaní Václavu Budovcovi z r.1600 a jiné listy české*, Praha 1914

¹⁰ Karel MÜLLER (ed.), *Poslední vůle Karla staršího ze Žerotína*, Sborník státního okresního archivu Přerov, 1996, s. 9–15

¹¹ František DVORSKÝ (ed.), *Listy paní Kateřiny z Žerotína rozené z Valdštejna I–II*, Praha 1894

¹² František DVORSKÝ (ed.), *Dopisy Karla st. z Žerotína 1591–1610*, in: *Archiv český* 27, Praha 1904

¹³ Tomáš KNOZ, *Karel starší ze Žerotína. Don Quijote v labyrintu světa*, Praha 2008

¹⁴ Otakar ODLOŽILÍK, *Karel starší ze Žerotína 1564–1636*, Praha 1936

¹⁵ František HRUBÝ, *Karel starší ze Žerotína*, Brno 1936

¹⁶ Josef JANÁČEK, *Valdštejn a jeho doba*, Praha 2003; Josef JANÁČEK, *Valdštejnova pomsta*, Praha 1992

¹⁷ Radek FUKALA, *Karel starší ze Žerotína*, Ostrava 1996

¹⁸ Tomáš KNOZ, *Državy Karla staršího ze Žerotína po Bílé hoře. Osoby, příběhy, struktury*, Brno 2001

Mezi články věnovanými Žerotínovi je výjimečná studie Davida Lišky k průběhu Karlových manželství.¹⁹ V podobném duchu se Tomáš Knoz zabývá problematikou zdraví a nemocí, které trápily Karla a jeho blízké,²⁰ a Radek Fukala Žerotínovým působením v exilu a poměry ve Slezsku.²¹ Přestože se článek Františka Hrubého příliš nevztahoval k mému tématu, dokázala jsem z něj získat několik užitečných informací ohledně Karlovy zdravotní krize po tažení do Francie.²² Naproti tomu důležitým příspěvkem k úloze Žerotína jako rádce a neformální autority byl článek Martina Holého.²³ Výhradně politickým, ale i náboženským aspektům Karlova života jsou věnovány články Josefa Války.²⁴ Všeobecný přehled mi poskytly články Tomáše Knoze²⁵ a Zdeňka Kalisty.²⁶ Jedinečné informace o Karlově zdraví mi přinesla studie Ladislavy Benešové a jejích spolupracovníků.²⁷

Informace vytěžené z výše uvedených vydaných pramenů jsem konfrontovala se sekundární literaturou a získané závěry rozčlenila do jednotlivých kapitol své práce. Shrnující charakteristiku nepolitického portrétu Karla staršího ze Žerotína pak uvádím v závěru práce.

¹⁹ David LIŠKA, *Tři osudem stíhaná manželství Karla staršího ze Žerotína*, in: Jižní Morava 34, 1998, 37, s. 33–52

²⁰ Tomáš KNOZ, „...s pomocí boží dosti mírně se mám...“ *Zdraví a nemoci Karla staršího ze Žerotína*, Časopis moravského muzea, Vědy společenské 82, 1997, s. 183–199.

²¹ Radek FUKALA, *Žerotínův slezský epilog*, in: Sborník prací filozofické fakulty ostravské univerzity Historie Historica 2, 1994, 144, s. 69–79

²² František HRUBÝ, *Karel ze Žerotína ve válce turecké*, in: Časopis matice moravské 52, 1928, s. 199–217

²³ Martin HOLÝ, *Šlechtičtí vzdělanci z českých zemí a evropská res publica litteraria v poslední třetině 16. a v prvních desetiletích 17. století*, in: HOP 1, 2009, 1, s. 13–34

²⁴ Josef VÁLKA, *Karel starší ze Žerotína a problém jeho zrady*, in: Tomáš Knoz (ed.), *Morava v době renesance a reformace*, Brno 2001, s. 59–67; Josef VÁLKA, *Karel starší ze Žerotína (1564–1636)*, Z králické tvrze 13, 1986, s. 1–7

²⁵ Tomáš KNOZ, „...s pomocí boží dosti mírně se mám...“ *Zdraví a nemoci Karla staršího ze Žerotína*, Časopis moravského muzea, Vědy společenské 82, 1997; Tomáš KNOZ, *Mecenáš labyrintu, Karel starší ze Žerotína 1564–1636*, in: Libor Jan (ed.), *Osobnosti moravských dějin*, Brno 2006, s. 203–218

²⁶ Zdeněk KALISTA, *Karel st. ze Žerotína*, in: Zdeněk Kalista, Čechové, kteří tvořili dějiny světa, Praha 1999

²⁷ Ladislava HORÁČKOVÁ – L. BENEŠOVÁ – H. ELIÁŠOVÁ, *Kostelní pozůstatky z žerotínských hrobek v Bludově*, in: František SPURNÝ (ed.), *Karel starší ze Žerotína a jeho doba. Sborník příspěvků z vědeckého sympozia 6. a 7. listopadu 1993 v Bludově*, Bludov 1995, s. 13–20

2. Manžel

Všechna Karlova manželství fascinovala a dodnes fascinují historiky, neboť tři ze čtyř jeho manželství měla fatální průběh. V devadesátých letech se na tuto problematiku zaměřil ve svém článku David Liška,²⁸ který rekonstruoval všechny Karlovy sňatky, a to z mnoha aspektů, jak z hospodářských, tak sociálních, a v neposlední řadě i náboženských. Dalšími autory, kteří tuto tematiku zahrnuli do svého díla, jsou ze starší historiografie Otakar Odložilík a Josef Janáček, z novější pak Tomáš Knoz.²⁹

Podnětem pro uzavření prvního sňatku byla Karlova touha po dědici, tudíž se po návratu z kavalírské cesty rozhodl oženit. Celou záležitost vložil do rukou duchovním církve bratrské, konkrétně seniorským představeným Janu Kalefovi, Janu Enášovi a Jindřichu Švarzovi.³⁰ Ti nakonec Karlovi vybrali Barboru Krajřovou z Krajku, která byla o deset let starší než on³¹ a dle Janáčka se o jejím vzhledu příliš nemluvilo.³² Kromě toho nebyla vůbec dořešena otázka jejího dědictví, které se mělo dělit mezi tři dědičky.³³

To však nezabránilo Karlovým námluvám, které proběhly na podzim roku 1588, a po nezbytném souhlasu Barbory a jejího strýce se další rok v květnu konala svatba.³⁴ Jednalo se o skromný a střízlivý obřad a Karel se smířil se sňatkem z rozumu.³⁵

Roku 1590 Barbora porodila Karlovi dceru Bohunku,³⁶ ale další rok prodělala potrat a od té doby se její zdravotní stav neustále zhoršoval³⁷ a nakonec 21. 7. 1591 zemřela.³⁸ Její smrt Karla nesmírně zasáhla.³⁹ Karel neopouštěl několik dní své pokoje a byl zoufalý z pocitu nastalé prázdnoty.⁴⁰ Nakonec se rozhodl odjet do Francie.⁴¹

²⁸ David LIŠKA, *Tři osudem stíhaná manželství Karla staršího ze Žerotína*, in: Jižní Morava 34, 1998, 37, s. 33–52.

²⁹ Josef JANÁČEK, *Valdštejnova pomsta*, Praha 1992; ODLOŽILÍK, Otakar, *Karel starší ze Žerotína 1564–1636*, Praha 1936; Tomáš KNOZ, *Karel starší ze Žerotína. Don Quijote v labyrintu světa*, Praha 2008

³⁰ Srov. D. LIŠKA, *Tři osudem stíhaná manželství Karla staršího ze Žerotína*, s. 34; Josef JANÁČEK *Valdštejnova pomsta*, Praha 1992, s. 25.

³¹ Srov. T. KNOZ, *Karel starší ze Žerotína. Don Quijote v labyrintu světa*, Praha 2008, s. 95; D. LIŠKA, *Tři osudem stíhaná manželství Karla staršího ze Žerotína*, s. 34; O. ODLOŽILÍK, *Karel starší ze Žerotína 1564–1636*, s. 31.

³² J. JANÁČEK, *Valdštejnova pomsta*, Praha 1992, s. 25.

³³ Více o této problematice D. LIŠKA, *Tři osudem stíhaná manželství Karla staršího ze Žerotína*, s. 33 – 34.

³⁴ Srov. TÝŽ, s. 35.

³⁵ Srov. TÝŽ, s. 36.

³⁶ Srov. TÝŽ, s. 36; T. KNOZ, *Karel starší ze Žerotína. Don Quijote v labyrintu světa*, s. 95.

³⁷ Srov. Josef VÁLKA, *Morava reformace, renesance a baroka*, Brno 1995, s. 31; J. JANÁČEK, *Valdštejnova pomsta*, s. 27.

³⁸ Srov. J. JANÁČEK, *Valdštejnova pomsta*, s. 27; D. LIŠKA, *Tři osudem stíhaná manželství Karla staršího ze Žerotína*, s. 36; KALISTA, Zdeněk, *Čechové, kteří tvořili dějiny světa*, Praha 1999, s. 74; T. KNOZ, *Karel starší ze Žerotína. Don Quijote v labyrintu světa*, s. 95; O. ODLOŽILÍK, *Karel starší ze Žerotína 1564–1636*, s. 31.

³⁹ Srov. J. JANÁČEK, *Valdštejnova pomsta*, s. 27.

⁴⁰ Srov. O. ODLOŽILÍK, *Karel starší ze Žerotína 1564–1636*, s. 31.

Názory na Karlovu první ženu a jeho soužití s ní se v dílech jednotlivých autorů liší. Janáček se o Barboře vyjadřuje jako o žárlivé ženě, která neměla pochopení pro jeho cesty do ciziny a její zdravotní stav se vždy v nepřítomnosti manžela zhoršil.⁴² S tímto názorem souhlasí i Knož, který Barboru pokládá za ženu bez pochopení pro Žerotínovu svěťáckou duši kavalíra.⁴³ Protipól pak představuje Odložilík, podle kterého Karel Barboru miloval od prvního setkání, manželství bylo šťastné a nikdy s ní neměl rozpory.⁴⁴

Janáček otevřeně mluví o tom, jakými obavami trpěl Karel před uzavřením dalšího sňatku a jaké pověsti o něm kolovaly v Čechách po jeho odjezdu do Francie – jednalo se o fámy o Karlově údajném uzavření sňatku s tamější cizinkou..⁴⁵ Karel se nakonec někdy v roce 1594 seznámil s Eliškou z Krajku, která byla zřejmě vzdálenou neteří jeho předchozí ženy⁴⁶, zasnoubil se s ní⁴⁷ a v únoru 1596 se konala druhá svatba.⁴⁸ Tato svatba na rozdíl od té první byla nebyvale okázalá a Karel poslal posly do Benátek kvůli věcem na svatební hostinu.⁴⁹

Do této svatby si Karel stejně jako do dalších již nenechal mluvit od seniorů Jednoty bratrské⁵⁰ a dle svých slov si „našel ženu dle svého vkusu, ctnostnou a zřejmě i skvělých morálních hodnot.“⁵¹ Během manželství se Karlovi a Elišce narodila dcera Alena, další rok je ovšem postihla tragédie v podobě narození mrtvé dcery, jež byla ale nahrazena roku 1599 narozením vytouženého syna Bedřicha.⁵² Jejich štěstí ale nemělo dlouhého trvání, neboť Elišku postihla v šestinedělí nemoc, na kterou roku 1600 zemřela a nedlouho po ní i syn Bedřich.⁵³

Karel byl těmito ztrátami zdrcen a nikdy předtím nepocítil tak velký zármutek.⁵⁴ K novému sňatku se rozhodl jen kvůli touze po dědici.⁵⁵ Před uzavřením třetího sňatku s Annou Kateřinou z Valdštejna Karel dlouho váhal a byl sužován obavami z vývoje budoucího

⁴¹ Srov. J. JANÁČEK, , *Valdštejnova pomsta*, s. 27; O. ODLOŽILÍK, *Karel starší ze Žerotína 1564–1636*, s. 31; Z. KALISTA, *Čechové, kteří tvořili dějiny světa*, s. 74.

⁴² Srov. J., JANÁČEK, *Valdštejnova pomsta*, s.27.

⁴³ Srov. D. LIŠKA, *Tři osudem stíhaná manželství Karla staršího ze Žerotína*, s. 36.

⁴⁴ Srov. O. ODLOŽILÍK, *Karel starší ze Žerotína 1564–1636*, s. 31.

⁴⁵ Srov. J. JANÁČEK, *Valdštejnova pomsta*, s. 27, 28.

⁴⁶ Srov. D. LIŠKA, *Tři osudem stíhaná manželství Karla staršího ze Žerotína*, s. 38.

⁴⁷ Srov. J. JANÁČEK, *Valdštejnova pomsta*, s. 28.

⁴⁸ Srov. D. LIŠKA, *Tři osudem stíhaná manželství Karla staršího ze Žerotína*, s. 39.

⁴⁹ Srov. J. JANÁČEK, *Valdštejnova pomsta*, s. 28.

⁵⁰ Srov. TÝŽ, s. 27.

⁵¹ Cit. D. LIŠKA, *Tři osudem stíhaná manželství Karla staršího ze Žerotína*, s. 29.

⁵² Srov. TÝŽ, s. 39; O. ODLOŽILÍK, *Karel starší ze Žerotína 1564–1636*, s. 32.

⁵³ Srov. D. LIŠKA, *Tři osudem stíhaná manželství Karla staršího ze Žerotína*, s. 40; J. JANÁČEK, *Valdštejnova pomsta*, s. 28, T. KNOŽ, *Karel starší ze Žerotína. Don Quijote v labyrintu světa*, s. 97; O. ODLOŽILÍK, *Karel starší ze Žerotína 1564–1636*, s. 32, 33.

⁵⁴ Cit. O. ODLOŽILÍK, *Karel starší ze Žerotína 1564–1636*, s. 33.

⁵⁵ Srov. J. JANÁČEK, *Valdštejnova pomsta*, s. 30, D. LIŠKA, *Tři osudem stíhaná manželství Karla staršího ze Žerotína*, s. 41; O. ODLOŽILÍK, *Karel starší ze Žerotína 1564–1636*, s. 33.

manželství.⁵⁶ Obával se totiž její slabé tělesné konstituce, ale nevadila mu její malá společenská obratnost, jak tvrdí Janáček.⁵⁷ Svatba konaná roku 1604⁵⁸ trvala tři dny a ostatní lidé museli uznat, že v tomto svazku nešlo o žádný politický záměr.⁵⁹

Již koncem roku se ale naplnilo Karlovo neblahé tušení a Kateřina Anna začala churavět. Karel se pomalu připravoval na nejhorší a propadal panice. Nakonec se Kateřina nedožila ani prvního výročí sňatku a ve svých 21 letech zemřela roku 1605 na tuberkulózu a božec (těhotenská toxikóza).⁶⁰

Janáček tvrdí, že po její smrti byl Karel deprimován spíše dosavadním vývojem svých manželství než smrtí Kateřiny.⁶¹ Naproti tomu Knoz píše, že Karel zvláště těžce prožíval právě smrt Kateřiny Anny.⁶² Možná to bylo právě tím, že její smrt představovala konec veškerým nadějím Karla staršího na mužského dědice.⁶³

Po její smrti Karel zůstal dlouho sám, patrně z obavy z dalšího rodinného neštěstí.⁶⁴ Dokonce roku 1610 pomýšlel na odchod z Moravy do Němec, uvažoval o sňatku s Němkou, neboť při případném odchodu do exilu by rozuměla jazyku.⁶⁵ Nakonec se ale rozhodl uzavřít sňatek s vdovou – Kateřinou z Valdštejna (sestrou Adama mladšího z Valdštejna), patřící k nejbohatším tohoto rodu.⁶⁶ Karel Kateřinu a jejího prvního manžela znal již dříve a oba je často navštěvoval na jejich panství v Třebíči.⁶⁷ Svatba se konala roku 1614.⁶⁸

Karel se v Kateřině nezklamal, a ačkoli ona byla luteránkou a on členem Jednoty bratrské, tak tento fakt nijak nekomplikoval jejich soužití, neboť Kateřina byla žena moudrá, uvážlivá a uměla se postarat o hospodářství. Jejich vztah byl prostoupen vzájemnou náklonností, smyslem pro společenskou uměřenost a odolností vůči možným ranám osudu.⁶⁹ Kateřina navíc rozuměla podstatě politických zápasů a věděla, kde je její místo po boku manžela. Kromě toho měla smysl pro všechny utlačované a strádající,⁷⁰ tudíž se oba snažili

⁵⁶ O. ODLOŽILÍK, *Karel starší ze Žerotína 1564–1636*, s. 33.

⁵⁷ Srov. J. JANÁČEK, *Valdštejnova pomsta*, s. 30.

⁵⁸ Srov. TÝŽ, s. 32; J. JANÁČEK, *Valdštejn a jeho doba*, Praha 2003, s. 48; D. LIŠKA, *Tři osudem stíhaná manželství Karla staršího ze Žerotína*, s. 43, T. KNOZ, *Karel starší ze Žerotína. Don Quijote v labyrintu světa*, s. 99, O. ODLOŽILÍK, *Karel starší ze Žerotína 1564–1636*, s. 33.

⁵⁹ Srov. J. JANÁČEK, *Valdštejnova pomsta*, s. 32.

⁶⁰ Srov. J. JANÁČEK, *Valdštejn a jeho doba*, s. 56; J. JANÁČEK, *Valdštejnova pomsta*, s. 53.

⁶¹ Srov. J. JANÁČEK, *Valdštejn a jeho doba*, s. 56.

⁶² Cit. T. KNOZ, *Karel starší ze Žerotína. Don Quijote v labyrintu světa*, s. 291.

⁶³ Srov. O. ODLOŽILÍK, *Karel starší ze Žerotína 1564–1636*, s. 33.

⁶⁴ Srov. D. LIŠKA, *Tři osudem stíhaná manželství Karla staršího ze Žerotína*, s. 47.

⁶⁵ Srov. TÝŽ, s. 47; O. ODLOŽILÍK, *Karel starší ze Žerotína 156–1636*, s. 129, 130.

⁶⁶ Srov. D. LIŠKA, *Tři osudem stíhaná manželství Karla staršího ze Žerotína*, s. 48.

⁶⁷ Srov. T. KNOZ, *Državy Karla staršího ze Žerotína po Bílé hoře. Osoby, příběhy, struktury*, Brno 2001, s. 110.

⁶⁸ Srov. TÝŽ, s. 110; J. JANÁČEK, *Valdštejnova pomsta*, s. 138; T. KNOZ, *Karel starší ze Žerotína. Don Quijote v labyrintu světa*, s. 100; O. ODLOŽILÍK, *Karel starší ze Žerotína 156–1636*, s. 35.

⁶⁹ Srov. J. JANÁČEK, *Valdštejnova pomsta*, s. 137.

⁷⁰ Srov. O. ODLOŽILÍK, *Karel starší ze Žerotína 1564–1636*, s. 36.

chránit pronásledované duchovní.⁷¹ Karel v ní našel oporu, a přestože oba trpěli podagrou (dnou)⁷², tak o sebe nadále s láskou pečovali a Karel neváhal kritizovat lékaře Kateřiny, pokud jeho choti nedokázali účinně pomoci.⁷³ Poslední Karlovo manželství bylo nejdelší a nejpevnější a vydrželo Karlovi až do jeho smrti roku 1636.⁷⁴

Na základě Karlovy bohaté korespondence jsem se zaměřila na protichůdné názory na soužití Karla s jeho první ženou. Karel po svatbě s ní napsal toto: „...v manželství jsem nadmíru šťasten. Jsme oba zdraví – já i manželka. Porod se blíží a ostatní je v rukou božích. Až dosud přece jen doufám, že bude mít pro ženu příznivý průběh.“⁷⁵ Dle mého názoru tento dopis psaný Janu Jakubu Grynaeovi dokazuje to, že Karel byl s vývojem svého prvního manželství spokojen a bál se o zdraví Barbory. Nicméně svému příteli Castiglioni se svěřil po skonu své první manželky v dopise z listopadu 1591 takto: „Mám mnohem větší svobodu rozhodovat o sobě, než jakou jsem měl v době, kdy jsem byl poután manželským svazkem.“⁷⁶ Tudíž je vidět, že se se smrtí své ženy snažil vyrovnat po svém a nějak zlehčit svůj zármutek. Více informací o průběhu tohoto manželství Karlova korespondence nenabízí.

Druhé manželství rovněž neoplývá velkým množstvím korespondence. Ale Karel želí převelice skonu Elišky, jak je vidět z jeho dopisu Štěpánu Illesházymu: „Pán mi ji totiž vyrval v těch právě minulých dnech. Nejen, že jsem něco takového nečekal, ale ani jsem neměl představu o tak kruté ráně, jíž se cítím být zasažen natolik, že mě asi stěží bude moci někdo někdy potěšit. Doufával jsem, že se budu déle těšit, bude-li to vůle boží – onomu vyprošenému manželskému svazku, který jediný mi byl důvodem blaženosti a v němž jsem se cítil jenom šťastný.“⁷⁷

Karel do třetího manželství vstupoval s tím, že se mu konečně podaří zplodit mužského potomka, jak je patrné z listu pro Otta Casmanna: „... sňatek, který jsem nedávno uzavřel a to už potřetí (abych i toto příležitostně zmínil) z touhy po mužském potomkovi. Nechť náš nebeský Otec jej svým požehnáním učiní šťastným; sám si to přeji a toužím po tom, abys mne i Ty podporoval svými modlitbami.“⁷⁸

⁷¹ Srov. TÝŽ, s. 174.

⁷² Srov. D. LIŠKA, *Tři osudem stíhaná manželství Karla staršího ze Žerotína*, s. 49.

⁷³ Srov. T. KNOZ, „...s pomocí boží dosti mírně se mám...“, s. 188

⁷⁴ Srov. O. ODLOŽILÍK, *Karel starší ze Žerotína 1564–1636*, s. 36

⁷⁵ Noemi REJCHRTOVÁ (ed.), *Karel starší ze Žerotína. Z korespondence*, s. 48–50

⁷⁶ Cit dle: D. LIŠKA, *Tři osudem stíhaná manželství Karla staršího ze Žerotína*, s. 36

⁷⁷ N. REJCHRTOVÁ (ed.), *Karel starší ze Žerotína. Z korespondence*, s. 116–118

⁷⁸ TÁŽ (ed.), s. 176–178

Posléze svým přátelům a příbuzným často referoval o vývoji zdravotního stavu Kateřiny Anny,⁷⁹ např. „... než žena má předce v trestání Božím zůstává a více se s ní pohoršuje nežli polepšuje, a po předešlých těžkostech její již i k tomu přichází, že ji teď každého dne božec napadá, tak že se velmi obávám, aby jí ještě víceji na zdraví neublížil.“⁸⁰ Karel následně svým přátelům sdělil smrt Kateřiny Anny v dopise, kde ji nazývá manželkou nejmilejší, což bylo velice časté oslovení v té době, a popisuje svůj velký zármutek, ale vzápětí konstatuje, že „jestliže se to Bohu takto učiniti líbilo“, tak že mu nezbyvá než se s tím nějak vyrovnat.⁸¹

V tomto rozpoložení uvažoval o dalším sňatku, kdy se mu jako dobrý nápad jevil uzavřít sňatek s německou vdovou, která díky své znalosti jazyka by ho mohla snáze následovat do ciziny v případě nutného vystěhování z Čech. Navíc argumentoval tím, že jeho věk i síly a věk jeho dětí vyžaduje zralejší ženu a ne nějakou mladou dívenku. Mimoto je dle Karla třeba mít dohled i na veřejnou vážnost a do určité míry učinit zadost veřejnému mínění.⁸²

Nakonec tak Karel neučinil a vybral si za ženu Kateřinu z Valdštejna, se kterou si vzájemně velice rozuměli a prožili spolu zbytek života. O Karlových citech ke Kateřině se můžeme přesvědčit i v jeho korespondenci, kde ji oslovoval mj. jako své nejmilejší srdce⁸³ a trpěl neustálou starostí o její zdravotní stav, kterýžto jev se hojně vyskytuje v jeho korespondenci,⁸⁴ čemuž se vzhledem k jejich závažným zdravotním obtížím nelze divit.

Také se v jeho korespondenci vyskytuje nesouhlas s léčebnými praktikami některých lékařů, kteří oproti očekávání jejímu stavu nepomohli a naopak ho spíše zhoršili – „... To ačkoli bylo hrubě skrovné, pilulka totiž malá, největší než koriandrové zrno, a však jí takový flus ztrhla, který jí tvář, ústa, jazyk, dásně, zuby, hrdlo, krk, tak obklíčil, ... neb tak to všechno zpruzeno jest, že ji kůže ta spálená všecka dolů leze, a pro oteklinu ani jísti ani píti, ani mluvíti srozumitelně nemůže, neb všudy díra a neštovic plno jest, a to vnitř, odkudž doktoři soudí, že ji merkaria (rtuť – poznámka Z. V.) dal.“⁸⁵ Obdobný případ dokazuje Karlův další dopis, kdy po předchozí léčbě následků otravy rtutí se Karel rozhodl ji přivést do lázní, ale

⁷⁹ Např. Vincenc BRANDL (ed.), *Spisy Karla staršího z Žerotína. Listové psaní jazykem českým*, s. 286; s. 326; s. 343; s. 424; N. REJCHRTOVÁ (ed.), *Karel starší ze Žerotína. Z korespondence*, s. 179; s. 179–180; s. 180–182.

⁸⁰ V. BRANDL (ed.), *Spisy Karla staršího z Žerotína. Listové psaní jazykem českým*, s. 436.

⁸¹ N. REJCHRTOVÁ (ed.), *Karel starší ze Žerotína. Z korespondence*, s. 192.

⁸² TÁŽ (ed.), s. 277–280.

⁸³ Srov. O. ODLOŽILÍK, *Karel starší ze Žerotína 1564–1636*, s. 36; *Dopisy z pramenů lze nalézt v František HRUBÝ (ed.), Moravské korespondence a akta I*, s. 275–276; [Bez uvedení editora], *Deset listů Karla st. z Žerotína. Na památku třístého výročí smrti Karla st. z Žerotína*, Brno 1936, s. 47, 51–52.

⁸⁴ F. HRUBÝ (ed.), *Moravské korespondence a akta II*, s. 112–114; s. 247–248; s. 475–478; s. 495–497; s. 507–509; N. REJCHRTOVÁ (ed.), *Karel starší ze Žerotína. Z korespondence*, s. 374; s. 374–376.

⁸⁵ František PALACKÝ (ed.), *Sedmero psaní pana Karla z Žerotína z roků 1628–1631*, str. 396–398.

Kateřině se po pozření tamější vody udělalo hůře, přepadl ji záchvat dny a musela se mýt pouze ve vaně.⁸⁶

Karel nerad svou ženu opouštěl, když jí nebylo dobře,⁸⁷ a vždy byl sklíčený, jestliže ji schvátí další nemoc: „My se zde nedobře máme, ne abychom v dobrém místě nebyli aneb se nám co nedostávalo, než pro nemoc ženy mé, do níž jaksi divně upadla a až posavad v ní zůstává.“⁸⁸

Závěrem lze říci, že Karel měl všechny své manželky velice rád a vážil si jich. Velmi trpěl, jestliže mu žena zemřela, ale v rámci pokračování rodu se snažil najít si další manželku. Ovšem po třetím sňatku bylo jasné, že naděje na početí mužského potomka je již mizivá, a tak si Karel našel ženu, se kterou chtěl prožít stáří v klidu a pohodě.

V rozporech ohledně názoru na Karlovu první ženu Barboru se vzhledem k výše uvedenému popisu přikláním k Odložilíkově stanovisku. Po skonu Anny Kateřiny souhlasím jak s Janáčkem, který tvrdil, že Žerotín byl více deprimován dosavadním průběhem svých manželství, tak s Knozem, že právě smrtí Anny Kateřiny byl velice sklíčen.

Nicméně je jasné, že i když měl Karel všechny své manželky rád, tak i jeho láska prošla změnami, neboť ke své poslední ženě Kateřině nepochybně cítil jinou lásku, než k těm předešlým – vzhledem k tomu, že do sňatku s ní vstupoval jako starší muž.

⁸⁶ F. HRUBÝ (ed.), *Moravské korespondence a akta II*, s.120–121

⁸⁷ František DVORSKÝ (ed.), *Listy paní Kateřiny z Žerotína rozené z Valdštejna I–II*, s. 83, 84

⁸⁸ F. HRUBÝ (ed.), *Moravské korespondence a akta II*, s. 110,111

3. Otec

Karlovi se navzdory jeho veliké touze po potomkovi dlouho nedařilo založit rodinu obdařenou dětmi.⁸⁹ První dcera se mu konečně narodila roku 1590 v manželství s Barborou.⁹⁰ Jednalo se o Bohunku, kterou svěřil do péče vychovatelce Anně Vanecké z Jemničky,⁹¹ jež působila jako vychovatelka již za doby Karlova otce.⁹²

O několik let později se Karlovi roku 1597 narodila druhá dcera – Alena, ovšem následující rok ztratil při porodu další dceru. Štěstí se na něj konečně usmálo roku 1599, kdy mu Eliška dala dlouho očekávaného syna Bedřicha, ten ale roku 1600 zemřel.⁹³ Karel byl po Bedřichově smrti velice zdrcen, jak píše Válka,⁹⁴ a o to více se upnul na své dcery. Dočasně mu syna nahradil mladší bratr Diviš, který ale roku 1616 zemřel.⁹⁵ Karlovi působily jedinou radost jeho dcery,⁹⁶ a zaměřil se tedy cíleně na jejich výchovu. Ta posléze probíhala dle jeho pokynů.⁹⁷ Péči o dcery převzala po smrti Anny Vanecké Alena Roupovská ze Zástřízl do roku 1605,⁹⁸ a následně pak Madléna Gdolská.⁹⁹

Osobně se Karel kromě výchovy svých dcer postaral i o jejich vdavky. Bohunku provdal roku 1609 za Hynka Bruntálského z Vrbna,¹⁰⁰ od kterého Karel čekal velkou podporu ve veřejné činnosti.¹⁰¹ S Hynkem měla Bohunka roku 1612 syna Karla,¹⁰² o jehož studium se Karel starší nemalou měrou zasloužil¹⁰³ a v neposlední řadě na vnuka Karla přenesl veškerou neuspokojenou starost o dědice.¹⁰⁴ Ovšem ani Bohunčino štěstí dlouho netrvalo, neboť Hynek

⁸⁹ Srov. T. KNOZ, *Karel starší ze Žerotína. Don Quijote v labyrintu světa*, s. 11.

⁹⁰ Srov. Josef VÁLKA, *Morava reformace, renesance a baroka*, s. 31.

⁹¹ Srov. T. KNOZ, *Karel starší ze Žerotína. Don Quijote v labyrintu světa*, s. 11; D. LIŠKA, *Tři osudem stíhaná manželství Karla staršího ze Žerotína*, s. 36, J. VÁLKA, *Morava reformace, renesance a baroka*, s. 31.

⁹² Srov. T. KNOZ, *Karel starší ze Žerotína. Don Quijote v labyrintu světa*, s. 39.

⁹³ Srov. Z. KALISTA, *Čechové, kteří tvořili dějiny světa*, s. 77; T. KNOZ, *Karel starší ze Žerotína. Don Quijote v labyrintu světa*, s. 97; D. LIŠKA, *Tři osudem stíhaná manželství Karla staršího ze Žerotína*, s. 40.

⁹⁴ Srov. J. VÁLKA, *Morava reformace, renesance a baroka*, s. 33.

⁹⁵ Srov. T. KNOZ, *Karel starší ze Žerotína. Don Quijote v labyrintu světa*, s. 104.

⁹⁶ Srov. D. LIŠKA, *Tři osudem stíhaná manželství Karla staršího ze Žerotína*, s. 47.

⁹⁷ Srov. J. VÁLKA, *Morava reformace, renesance a baroka*, s. 34.

⁹⁸ Srov. TÝŽ, s. 33; J. JANÁČEK, *Valdštejnova pomsta*, s. 50.

⁹⁹ Srov. J. VÁLKA, *Morava reformace, renesance a baroka*, s. 34.

¹⁰⁰ Srov. Z. KALISTA, *Čechové, kteří tvořili dějiny světa*, s. 74; T. KNOZ, *Karel starší ze Žerotína. Don Quijote v labyrintu světa*, s. 104; D. LIŠKA, *Tři osudem stíhaná manželství Karla staršího ze Žerotína*, s. 47.

¹⁰¹ Srov. J. VÁLKA, *Morava reformace, renesance a baroka*, s. 34.

¹⁰² Srov. T. KNOZ, *Karel starší ze Žerotína. Don Quijote v labyrintu světa*, s. 104; D. LIŠKA, *Tři osudem stíhaná manželství Karla staršího ze Žerotína*, s. 47.

¹⁰³ Více o tomto v kapitole *Přítel, rádce, neformální autorita*.

¹⁰⁴ Srov. J. JANÁČEK, *Valdštejnova pomsta*, s. 135.

zemřel o dva roky později.¹⁰⁵ Bohunka se tedy vdala podruhé, a to za Zikmunda z Tiefenbachu.¹⁰⁶

O Karlovu druhou dceru Alenu se již roku 1612 ucházel Albrecht Václav ze Smřic,¹⁰⁷ ale Karel ji nakonec provdal za Jiřího z Náchoda.¹⁰⁸ Ovšem ani Alenino štěstí dlouho nevydrželo, neboť vážně onemocněla a nakonec 27. 10. 1617 zemřela. Karel se z této události zotavil až na počátku roku 1618, jak uvádí Janáček.¹⁰⁹ O to větší důraz poté kladl na Bohunčino zdraví, o které pečoval po celý její život a její zdravotní stav konzultoval i se svým zetěm Zikmundem.¹¹⁰

Nakonec tedy ani jednomu jeho potomku nebylo souzeno Karla přežít¹¹¹ – po smrti Aleny následovala roku 1636 smrt Bohunky a vše bylo zakončeno roku 1638, kdy zemřel Karlův vnuk Karel při pádu z koně – tímto aktem vymřeli potomci Karla staršího z Žerotína.¹¹²

Prameny dávají za pravdu Josefu Válkovi, neboť Karel nabádal skrze dopisy Annu Vaneckou k pečlivému dohledu nad Bohunkou během jeho pobytu ve Francii – „Při tom pak má milá kmotřičko, svou Bůžičku Vám poroučím a Vás prosím, aby jí ta některá mrcha dívka k nějakému neštěstí nepřivedla... A ač vím, že se o ni dostatečně staráte a že ji tisíckrát lépe umíte opatřit než já na to mysliti, avšak otcovský srdce mne vždycky k tomu nutí, abych Vám ji více a více poroučel. Prosím, že ji ode mě přes stokrát políbíte... Bůžičku, kteroužto učte pilně mluvit, aby mne, když se domů bohdá vrátím, sama přivítati uměla.“¹¹³

Jak je vidět, Bohunka se během pobytu svého otce bála, aby jí z ciziny nepřivezl nějakou macechu. Karel považoval za nutné se obhájit a napsal toto: „Což se pak žádosti Bohunčiny dotyče, oznamte jí, že jest vyslyšána a že jí konečně ani vlašský, ani francouzský paní mateře nepřivezu, leč by Pán Bůh všecku mou nynější mysl změnil, čehož se nenaději.“¹¹⁴ Později byl postrašen zprávou o tom, že by Bohunka mohla mít něco s rukou – „Z kteréžto psaní sem také srozuměl, že by Bohunka na ruce nedostatečná byla, což mne také

¹⁰⁵ Srov. T. KNOZ, *Karel starší ze Žerotína. Don Quijote v labyrintu světa*, s. 104; D. LIŠKA, *Tři osudem stíhaná manželství Karla staršího ze Žerotína*, s. 47; VÁLKA, Josef, *Morava reformace, renesance a baroka*, s. 34; J. JANÁČEK, *Valdštejnova pomsta*, s. 137.

¹⁰⁶ Srov. T. KNOZ, *Karel starší ze Žerotína. Don Quijote v labyrintu světa*, s. 105.

¹⁰⁷ Srov. J. VÁLKA, *Morava reformace, renesance a baroka*, s. 34, 35; D. LIŠKA, *Tři osudem stíhaná manželství Karla staršího ze Žerotína*, s. 47.

¹⁰⁸ Srov. D. LIŠKA, *Tři osudem stíhaná manželství Karla staršího ze Žerotína*, s. 48; T. KNOZ, *Karel starší ze Žerotína. Don Quijote v labyrintu světa*, s. 105; J. JANÁČEK, *Valdštejnova pomsta*, s. 136; J. VÁLKA, *Morava reformace, renesance a baroka*, s. 35.

¹⁰⁹ Srov. J. JANÁČEK, *Valdštejnova pomsta*, s. 158.

¹¹⁰ Srov. T. KNOZ, „...s pomocí boží dosti mírně se mám...“, s. 192.

¹¹¹ Srov. T. KNOZ, *Mecenáš labyrintu, Karel starší ze Žerotína 1564–1636*, s. 204.

¹¹² Srov. D. LIŠKA, *Tři osudem stíhaná manželství Karla staršího ze Žerotína*, s. 49.

¹¹³ N. REJCHRTOVÁ (ed.), *Karel starší ze Žerotína. Z korespondence*, s. 59–60.

¹¹⁴ TÁŽ (ed.), s. 67–69.

nemálo zkormoutilo; důvěřuji se však Pánu Bohu, že ji toho zprostiti a brzo zase k prvnímu zdraví milostivě pomoci ráčí. A pokudž jest jí to z nějaké nešetřnosti aneb neopatrnosti její přišlo, Vašnost prosím, že ji k tomu míti ráčíte, aby se budoucně víceji šetřila a na sebe lepší pozor měla, tak aby toho ujíti mohla.“¹¹⁵ Starost o dcery tedy patřila ke Karlovým prioritám.

Karel neváhal ve svém psaní nabádat obě dcery k tomu, aby se chovaly k vychovatelce s úctou a pečovaly o ní, když byla nemocná: „... protož Vám poroučím, abyste netoliko paní bábě bedlivě na službu hleděly, ale také, což nejpřednější jest za ní se Pánu Bohu pilně modlily, aby ji z milosti své svaté, při životu zachovati ráčil... hled'te Vy to svými službami pilnými paní bábě na místě mém vynahraditi.“¹¹⁶

Rovněž pro něj bylo důležité, jak obě dcery prospívají a jaké dělají pokroky ve svém vzdělání: „Mezi tím vás žádám, abyste mi oznámili, kterak se děti mají a co dělají, kteréž prosím, že k tomu přidržovati budete, aby se jak v psaní, tak v řeči německé pilně cvičily, a poněvadž Bohunka s něco víceji nežli Alína jakožto starší býti může, protož jakž jsem vás prve žádal, tak ještě nyní to obnovuji, abyste ji k tomu měli, aby se z paměti žalmům učila.“¹¹⁷

Karel se neangažoval pouze ve výchově svých dcer, ale bděl i nad jejich dobrým zdravotním stavem a zasílal přátelům listy líčící různé choroby jeho dětí: „... jakž Tebe Pán bůh zármutkem, tak i mne týmž způsobem navštívití ráčil; nebo před některou nedělí Alína má neštovicemi se osypala a jak ozdravěla, hned Bohunka na touž nemoc se složila, ale i mne milostivý stvořitel potěšiti a je k prvnímu zdraví navrátiti ráčil, z čehož Jeho Božské milosti buď věčná chvála. Nyní jsou obě strakaté, zvlášť Bohunka, nebo tíže stonala, ač ne tak dlouho, nežli, sestra její.“¹¹⁸

Na dopise psaném budoucímu zeti Hynkovi je vidět, jakou do něj vkládal Karel důvěru: „Když teď vidím, že jsi stále téhož názoru jako tehdy nevidím důvod, proč bych se pokoušel bránit tvé žádosti. Tvé bezúhonné a vybrané chování, spojené s přirozenou ostýchavostí, se mi líbí víc než všechno ostatní, čím tě Bůh štědře vybavil. Nadto věřím, že Bůh bude rádcem v tomto navazování vztahů mezi vámi: svou dceru Ti před Bohem zaslibuji.“¹¹⁹ Posléze Karel s napětím sledoval průběh těhotenství Bohunky a svým vlivem ji zajistil přítomnost dobré porodní báby a vzal ji k sobě na Rosice, kde s napětím očekával, jak to dopadne.¹²⁰

¹¹⁵ TÁŽ (ed.), s. 179–180.

¹¹⁶ TÁŽ (ed.), s. 182–183.

¹¹⁷ TÁŽ (ed.), s. 198–199.

¹¹⁸ V. BRANDL (ed.), *Spisy Karla staršího z Žerotína. Listové psaní jazykem českým*, s. 506, 507.

¹¹⁹ N. REJCHRTOVÁ (ed.), *Karel starší ze Žerotína. Z korespondence*, s. 258–260; V. BRANDL (ed.), *Spisy Karla staršího z Žerotína. Listové psaní jazykem českým*, s. 85.

¹²⁰ N. REJCHRTOVÁ (ed.), *Karel starší ze Žerotína. Z korespondence*, s. 285.

Nakonec se Bohunce narodil syn a Karel měl z narození svého vnuka obrovskou radost, což lze i vidět na jeho listu: „... Vám oznamuji, že dnes ráno o šesti hodinách na půl orloji jest Pán Bůh domu mému požehnati a dceři mé šťastné pomoci ráčil, takže jsem již krásného vnuka dědem a ona syna zdařilého mateří učinění, z čehož Pán Bůh rač na věky pochválen býti. Raduji se z toho daru božího pro mnohé příčiny a mezi jinými i pro otce jeho, aby když by se nebylo zdařilo, nebylo mu vytýkáno, že Pán Bůh pikhartům nežehná...“ Posléze ještě dodal informace o jeho budoucím křtu, aby byl právoplatně uveden do společnosti církve svaté.¹²¹

Alenu odmítl zasnoubit s Albrechtem Smiřickým, jak ukazuje z roku 1612, ve kterém Karel kritizuje samotnou podobu jeho žádosti, který navíc jeho dceru Alenu ani neviděl. Kromě toho se Karel bál i o zdraví své dcery, neboť byla křehké tělesné konstituce a mohlo by se lehce stát, že by dopadla stejně jako její matka (míněna Eliška – poznámka Z. V.).¹²² Co vedlo poté Karla k tomu, aby Alenu zasnoubil a provdal za Jiřího z Náchoda, ovšem zůstává zahaleno rouškou tajemství, stejně jako z pramenů nevyplývá, kterak se Karel postavil k její smrti.

Karel se poté upnul na svoji jedinou dceru Bohunku, které často psal v její nemoci a snažil se jí radit, jak se má léčit. Jeho obavy ukazuje dopis – „... nemálo se (nemoci její – poznámka Z. V.) ulekl, jakož pak ani nyní ještě nemám o ní pravýho sobě pokoje, zvláště poněvadž mi píšeš, že jsi mdlá a chuti k jídlu nemáš a k tomu že doktor, odjížděje od tebe, výstrahu dal, aby se šetrila, neb že by se mohl týž nedostatek zase navrátiti, od čehož pán Bůh uchovati rač.“ Dále jí radil, aby si na jaře i na podzim nechávala pouštět žilou, neboť jemu to prospělo. Celé psaní končí konstatováním: „Ale nechci se doktorem dělati, poněvadž jich okolo sebe dosti máš, kteříž budou věděti lépe a rozuměji ... nežli já.“¹²³

Podobný příklad nám dává i dopis – „... předně tvá nestatečnost a dlouho trvající hlavy bolest mne velice zarmucuje a nemohu rozuměti, čím to jest, že ty pomoci až doposavad od tebe pro ni užívány nebo málo nebo nic neprospívají, a přicházím poněkud na to, že těch, k nimž se radí, stále snad neužíváš, anebo užíváš-li, zase sobě jinými věcmi škodíš, obzvláště pak zbytečnými starostmi a nepotřebným myslí trápením... Protož tě prosím i napomínám, aby sobě o ty věci všecky, o nichž mi píšeš, pokoj dala a očekávala proměny a nápravy od pána Boha...“¹²⁴ A nakonec byl velice potěšen, když se její stav zlepšil: „Z Vašeho psaní

¹²¹ TÁŽ (ed.), s. 296.

¹²² TÁŽ (ed.), s. 286–287.

¹²³ F. HRUBÝ (ed.), *Moravské korespondence a akta II*, s. 432–435.

¹²⁴ TÝŽ (ed.), s. 463–464.

jsem rád porozuměl, že se s Bohunkou den ode dne polepšuje a nad tím nemálo potěšen jsem...“¹²⁵

Stejně tak se Karel snažil dobře míněnými radami pomoci v otázce zdraví i svému zeti Zikmundovi skrze Bohunku: „Pánu tvému, že se s ním polepšilo, věrně přeji a vinšuji, aby mu to dlouho trvalo. Řeřichy není mu se potřebí báti, nebo i dnavejm lidem k ní radí, a sice v mnohých nemocech prospěšná jest, a zvláště když se kdo souchot bojí a hektyky, sama bez jinýho lékařství může od toho zachovati...“¹²⁶ Takto Karel pomáhal nejen svým příbuzným, ale i přátelům.¹²⁷

V dostupné korespondenci se nenacházel dopis, který by popisoval Karlovo nadšení z narození dcer a syna, což je poněkud nezvyklé, ale nepochybuji o tom, že Karel z jejich narození obrovskou radost měl. Rovněž schází i jakákoli zmínka o ztrátě syna a následně i dcery Bohunky, která dle mého názoru jen uspíšila skon samotného Karla. Celkově však lze říci, že dosavadní historiografické bádání o Karlově roli jako zodpovědného otce je celkem přesvědčivé a s výše uvedenými tvrzeními Války, Knoze a Janáčka lze souhlasit.

Karla v roli otce považují za velice zodpovědného a pečlivého. Nechtěl nic zanedbat a staral se ze všech sil o blaho svých dcer, což bylo také dáno i tím, že mu nic jiného nezbývalo – jediný syn mu spolu s manželkou předčasně zemřel a Karel tak musel dosti často zvládat roli matky i otce zároveň, což dle mého názoru skvěle zvládl.

¹²⁵ V. BRANDL (ed.), *Spisy Karla staršího z Žerotína. Listové psaní jazykem českým*, s. 502, 503.

¹²⁶ F. HRUBÝ (ed.), *Moravské korespondence a akta II*, s. 373–376.

¹²⁷ Více v kapitole *Přítel, rádce, neformální autorita*.

4. Přítel, rádce, neformální autorita

Bádání ohledně toho, s kým se Karel stýkal a koho považoval za přátele, je velice dobře zpracováno, i když se objevují rozpory u jednotlivých autorů. Jako např. u Odložilíka, který píše, že Karel měl v povaze sklon k samotářství,¹²⁸ ale i tak měl spoustu přátel jak z domácího, tak ze zahraničního prostředí, a byl hojně navštěvován všemi možnými lidmi.¹²⁹

Dle Josefa Války požíval Karel značné autority v obou táborech během stavovského povstání, ale i předtím, a to jak v českém, tak v moravském.¹³⁰ Přesto dle Josefa Janáčka rozpačitě hledal místo mezi politiky a přáteli¹³¹ a ne ve všem se řídil postojem svých souvěrců a přátel; často zvolil jinou cestu, například rozdílnou od Václava Budovce,¹³² se kterým se přátelil po mnoho let, ale po smrti Matyáše se s ním nepohodl a Budovcův dopis Karlovi znamenal konec jejich přátelství.¹³³

Jedním z nejvýznamnějších přátel z domácího prostředí byl Karel z Lichtenštejna, se kterým se Karel starší ze Žerotína seznámil během studií na ivančické akademii, a studentské pouto přetrvalo i navzdory konverzi Karla z Lichtenštejna.¹³⁴ Lichtenštejn se pak na oplátku přiklonil k restituci panství patřících Žerotínovi.¹³⁵ S Albrechtem z Valdštejna zůstal Karel po jeho konverzi v kontaktu a obracel se na něj s prosbami o vojenskou ochranu svých panství,¹³⁶ nicméně dle Janáčka Albrecht uvažoval o přátelství s Karlem prospěchářsky, poněvadž Karlovo slovo mělo velkou váhu na císařském dvoře. Ale nakonec prospěchářství v jejich vztahu moc velký význam nemělo.¹³⁷ S Adamem mladším z Valdštejna došel Karel ke sblížení navzdory odlišným politickým názorům roku 1617.¹³⁸ Nepochybně se tak stalo i díky jejich příbuzenskému poutu.

Význačné místo v jeho nejbližším okolí zaujímal Vilém z Roupova, Jiří z Hodic a Jeronym Václav z Thurnu.¹³⁹ Nad to Knoz uvádí ještě Fridricha z Kounic a Jana Jiřího

¹²⁸ Cit. O. ODLOŽILÍK, *Karel starší ze Žerotína 1564–1636*, s. 30.

¹²⁹ Srov. TÝŽ, s. 83, 84.

¹³⁰ Srov. J. VÁLKA, *Morava reformace, renesance a baroka*, s. 84.

¹³¹ Srov. J. JANÁČEK, *Valdštejnova pomsta*, s. 321.

¹³² Srov. O. ODLOŽILÍK, *Karel starší ze Žerotína 1564–1636*, s. 67.

¹³³ Srov. TÝŽ, s. 154; J. JANÁČEK, *Valdštejnova pomsta*, s. 180.

¹³⁴ Srov. T. KNOZ, *Karel starší ze Žerotína. Don Quijote v labyrintu světa*, s. 45; O. ODLOŽILÍK, *Karel starší ze Žerotína 1564–1636*, s. 39.

¹³⁵ Srov. T. KNOZ, *Karel starší ze Žerotína. Don Quijote v labyrintu světa*, s. 236.

¹³⁶ Srov. TÝŽ, s. 244.

¹³⁷ Srov. J. JANÁČEK, *Valdštejn a jeho doba*, s. 58.

¹³⁸ Srov. TÝŽ, s. 149.

¹³⁹ Srov. O. ODLOŽILÍK, *Karel starší ze Žerotína 1564–1636*, s. 118, 119; T. KNOZ, „...s pomocí boží dosti mírně se mám...“, s. 192.

z Roupova.¹⁴⁰ Od roku 1610 měl Karel velikou oporu ve svém zeťovi Hynkovi Bruntálském z Vrbna¹⁴¹ a mezi jeho blízké patřil Petr Vok.¹⁴²

Karel měl řadu přátel mezi lidmi žijícími na Opavsku a Krnovsku – Jan Jiří Krnovský, Hartvík ze Stittenu, Bartoloměj Ludvík Rejzlic z Kadeřína, Václav Bítovský z Bítova, Jan starší Skrbenský z Hříště a Amandus Polanus z Polansdorfu.¹⁴³ Mezi členy Jednoty bratrské měl taktéž mnoho přátel – Jiří Erastus, Jan Lanecius, Vavřinec Justýn, a také J. A. Komenský.¹⁴⁴

Karel měl také mnoho přátel i za hranicemi díky svým dlouhým studijním pobytům, kdy si kladl za cíl kromě vzdělání i seznámit se s výraznými osobnostmi a navázat s nimi hluboká přátelství.¹⁴⁵ V Anglii se poznal s královnou Alžbětou a dalšími evropskými intelektuály¹⁴⁶ jako William Cecil lord Burhley, Francis Walsingham a Robert Dudley z Leicestru.¹⁴⁷ Kromě královny Alžběty vedl Karel korespondenci s dalšími panovníky (s Jindřichem IV., kterému se posléze zavázal službou a pomocí,¹⁴⁸ Ludvíkem XIII. a Jakubem I.)¹⁴⁹

Mezi jeho další zahraniční přátele patřili Jakub Jan Grynaeus, Štěpán Illesházy, Jiří E. Tchernembl, Richard ze Starhemberka a Filip de Plessis Mornay¹⁵⁰ – hugenotský polemik,¹⁵¹ kterého si vážil tak, že chtěl mít jeho podobiznu na Rosicích. Kontakty s Francií měl díky své známosti s Mikulášem de Baughym.¹⁵²

Jana Jakuba Grynaea poznal při studiu v Basileji – přilnul k němu jako k otci a radil se s ním kdykoliv potřeboval.¹⁵³ Dle Martina Holého právě s Grynaem a Amandem Polanem Karel udržoval neintenzivnější styky.¹⁵⁴ Při pobytu v Ženevě se potkal s Václavem Lavínem z Ottenfeldu a oblíbil si zde Theodora Bezu. Posléze pokračoval do Heildebergu, kde se setkal s Danielem Tossanem, Otou z Grünradu, Pavlem Melissem, Jáchymem Camerariem...

¹⁴⁰ Srov. T. KNOZ, „...s pomocí boží dosti mírně se mám...“, s. 192.

¹⁴¹ Srov. O. ODLOŽILÍK, *Karel starší ze Žerotína 1564–1636*, s. 119.

¹⁴² Srov. J. VÁLKA, *Morava reformace, renesance a baroka*, s. 84.

¹⁴³ Srov. Radek FUKALA, *Karel starší ze Žerotína*, s. 21; J. VÁLKA, *Morava reformace, renesance a baroka*, s. 84.

¹⁴⁴ Srov. T. KNOZ, „...s pomocí boží dosti mírně se mám...“, s. 193.

¹⁴⁵ Srov. Z. KALISTA, *Čechové, kteří tvořili dějiny světa*, s. 74.

¹⁴⁶ Srov. R. FUKALA, *Karel starší ze Žerotína*, s. 20.

¹⁴⁷ Srov. O. ODLOŽILÍK, *Karel starší ze Žerotína 1564–1636*, s. 75, 76.

¹⁴⁸ Srov. J. VÁLKA, *Karel starší ze Žerotína a problém jeho zrady*, s. 62.

¹⁴⁹ Srov. F. HRUBÝ, *Karel starší ze Žerotína*, s. 15.

¹⁵⁰ Srov. J. VÁLKA, *Morava reformace, renesance a baroka*, s. 83, 84; O. ODLOŽILÍK, *Karel starší ze Žerotína 1564–1636*, s. 82.

¹⁵¹ Srov. J. VÁLKA, *Karel starší ze Žerotína a problém jeho zrady*, s. 62.

¹⁵² Srov. O. ODLOŽILÍK, *Karel starší ze Žerotína 1564–1636*, s. 74, 75.

¹⁵³ Srov. TÝŽ, s. 39, 40; T. KNOZ, *Mecenáš labyrintu, Karel starší ze Žerotína 1564–1636*, str. 214; Martin HOLÝ, *Šlechtičtí vzdělanci z českých zemí a evropská res publica litteraria v poslední třetině 16. a v prvních desetiletích 17. století*, s. 27.

¹⁵⁴ Srov. M. HOLÝ, *Šlechtičtí vzdělanci z českých zemí a evropská res publica litteraria v poslední třetině 16. a v prvních desetiletích 17. století*, s. 27.

Následně se v Leydenu seznámil s Justem Lipsiem, Janem Dousem a mnoha dalšími.¹⁵⁵ Kromě výše zmíněných učenců a kněží si Karel dopisoval i s Petrem Brederodem, Janem Kratem a Jakubem Zwingerem.¹⁵⁶

Karel prosazoval myšlenku, že vzdělání je důležité a je nutné ho po celý život prohlubovat,¹⁵⁷ a k tomu účelu neváhal ostatním půjčovat knihy ze své knihovny.¹⁵⁸ On sám se pilně vycvičil v tvůrčím psaní a k témuž radil i svým přátelům.¹⁵⁹ Stal se proto patronem a mecenášem pro mladší bratrské šlechtice z Moravy i z Čech¹⁶⁰ a posílal je na studia k teologům do Basileje, Ženevy, Heidelbergu i do Anglie.¹⁶¹ Je vidět, že Karel se rád věnoval pomoci mladým šlechticům a ti se na něj též rádi obraceli.¹⁶²

Karel tedy svým přátelům byl oporou a neváhal jim i poradit - např. Slavatovi doporučil studia v Itálii, a dokonce je i finančně podpořil při jejich úsilí o vzdělání, ale za to si vymínil právo je kontrolovat pomocí dopisů a jejich preceptorů.¹⁶³ Svou podporou chtěl i jiným usnadnit cestu do cizího prostředí a na školy, tak jak to jemu dopřál jeho otec.¹⁶⁴ Takto pomohl Janu Fridrichovi ze Žerotína, Zikmundovi a Janovi Bukuvkovi z Bukuvku a již zmíněnému Vilému Slavatovi.¹⁶⁵ Neméně pak pomáhal svému vnukovi Karlovi, kterého si velmi oblíbil a podporoval ho v jeho studiích,¹⁶⁶ a to i přesto, že Karel studiu moc neholdoval a byl svým dědečkem několikrát ze studií odvolán.¹⁶⁷ Nakonec o jeho vztahu k vnukovi svědčí i to, že na něj štědře pamatoval v poslední vůli z 1. 7. 1636.¹⁶⁸ Pomáhal se studii i svému bratru Janu Divišovi a na oplátku vyžadoval pomoc od něj.¹⁶⁹

Karel přátelům nepomáhal jen v jejich úsilí po vzdělání, ale i v jejich pouti za kariérou, kdy k vídeňskému dvoru doporučil Albrechta z Valdštejna.¹⁷⁰ Karel totiž nikomu pomoc neodpíral,¹⁷¹ a to ať už šlo o kardinála Ditrichštejna, kterému zkontroloval jeho

¹⁵⁵ Srov. O. ODLOŽILÍK, *Karel starší ze Žerotína 1564–1636*, s. 40, 41.

¹⁵⁶ Srov. T. KNOZ, „...s pomocí boží dosti mírně se mám...“, s. 193; M. HOLÝ, *Šlechticové vzdělanci z českých zemí a evropská res publica litteraria v poslední třetině 16. a v prvních desetiletích 17. století*, s. 30.

¹⁵⁷ Srov. T. KNOZ, *Mecenáš labyrintu, Karel starší ze Žerotína 1564–1636*, s. 214.

¹⁵⁸ Srov. T. KNOZ, *Karel starší ze Žerotína. Don Quijote v labyrintu světa*, s. 191.

¹⁵⁹ Srov. O. ODLOŽILÍK, *Karel starší ze Žerotína 1564–1636*, s. 61.

¹⁶⁰ Srov. T. KNOZ, *Mecenáš labyrintu, Karel starší ze Žerotína 1564–1636*, s. 214.

¹⁶¹ Srov. J. VÁLKA, *Morava reformace, renesance a baroka*, s. 84.

¹⁶² Srov. J. JANÁČEK, *Valdštejn a jeho doba*, s. 56.

¹⁶³ Srov. T. KNOZ, *Karel starší ze Žerotína. Don Quijote v labyrintu světa*, s. 53, 55.

¹⁶⁴ Srov. O. ODLOŽILÍK, *Karel starší ze Žerotína 1564–1636*, s. 82.

¹⁶⁵ Srov. T. KNOZ, *Mecenáš labyrintu, Karel starší ze Žerotína 1564–1636*, s. 214.

¹⁶⁶ Srov. O. ODLOŽILÍK, *Karel starší ze Žerotína 1564–1636*, s. 181.

¹⁶⁷ Srov. T. KNOZ, *Karel starší ze Žerotína. Don Quijote v labyrintu světa*, s. 57.

¹⁶⁸ Srov. O. ODLOŽILÍK, *Karel starší ze Žerotína 1564–1636*, s. 181; konkrétně Karel MÜLLER (ed.), *Poslední vůle Karla staršího ze Žerotína*, s. 12.

¹⁶⁹ Srov. O. ODLOŽILÍK, *Karel starší ze Žerotína 1564–1636*, s. 19.

¹⁷⁰ Srov. T. KNOZ, *Karel starší ze Žerotína. Don Quijote v labyrintu světa*, s. 56.

¹⁷¹ Srov. J. JANÁČEK, *Valdštejnova pomsta*, s. 321.

poslední vůli,¹⁷² či o Bítovského, kterému pomohl alespoň trochu při jeho pobytu ve vězení,¹⁷³ protože ho považoval za dobrého přítele a zajímal se o jeho osud.¹⁷⁴

Pramenná základna k poznání této sféry Žerotínova života je díky jeho korespondenci velice obsáhlá. Karel opravdu neváhal svým přátelům radit ve všemožných situacích a bedlivě dohlížel na studijní výsledky těch, které štědře skrze mecenát podporoval.

V prvé řadě pomáhal svému bratru Janu Divišovi při jeho studiích a přimluvil se za něj dopisem u J. J. Grynaea – „Jan Diviš, můj pokrevní bratr, čtrnáctiletý mladíček, který se teď po téměř dvouletém pobytu v Heidelbergu stěhuje na můj příkaz do Basileje a míní tam zůstat nějaký čas, aby se přiučil jednak literárnímu umění, jednak cizím jazykům... Přál bych si totiž, aby můj bratr neodešel někam daleko od tebe, poněvadž chci, aby poslouchal tvé pokyny a rady právě tak jako svého druhého otce a učitele. Jsem přesvědčen, že o něj budeš pečovat jako o syna.“¹⁷⁵

Následně se zaměřil na svého vnuka Karla. To, že jeho vnuk nebyl nijak svědomitý, ilustrují dopisy, které Karel posílal preceptorovi či přímo svému vnukovi – „Již třikrát jsi mi oznámil, že Karel povolil v dřívější píli a příkladem spolužáků se poněkud odcizil studiu, že však se obrátil na správnou cestu, podnícen tvými domluvami a pobídkami učených mužů, to mi naznačil poslední dopis, který jsi mi poslal minulý měsíc. Jsem tomu rád, ovšem ne natolik, abych zapomněl na dřívější poklesek.“ Následoval výčet toho, že studium vnuka stojí Karla nemalé peníze a že v případě jeho nekázně nechť použije tělesných trestů – „Ať chlapec pochopí, že povinnost je třeba řádně konat, ať už dobrovolně, nebo z donucení.“¹⁷⁶

Další dopis přímo popisuje rozzlobení Karla nad chováním vnuka: „Vidíš ve mně skutečně takového boháče, abych Ti posílal peníze, s nimiž bys nakládal, jak se Ti zachce? Klameš se, Karle, a neznáš dosti ani mne, ani sebe. Sebe, když nechápeš, s jakou škodou zbíháš od svých povinností, a mne, když se domníváš, že jsem takový hlupák, že budu snášet s klidnou myslí tvé podvádění.“ Karel vnuka poučil o tom, že bez snahy o zisk větší slovní zásoby a stylu není možné psát květnatě a vytříbeně. Snažil se ho přesvědčit o tom, že bez znalosti jazyků a vzdělání to nikam nedotáhne a navždy zůstane doma bez naděje na kariéru.¹⁷⁷

Karlovi nezáleželo jen na vzdělání vnuka, ale i na jeho zdravotním stavu, a tak ho nabádal k uposlechnutí rad od lékařů – „A tak věřím, že bude-li nutno na radu lékařů něco

¹⁷² Srov. T. KNOZ, *Karel starší ze Žerotína. Don Quijote v labyrintu světa*, s. 205.

¹⁷³ Srov. J. JANÁČEK, *Valdštejnova pomsta*, s. 361.

¹⁷⁴ Srov. O. ODLOŽILÍK, *Karel starší ze Žerotína 1564–1636*, s. 178, 179.

¹⁷⁵ N. REJCHRTOVÁ (ed.), *Karel starší ze Žerotína. Z korespondence*, s. 48 – 50.

¹⁷⁶ TÁŽ (ed.), s. 109–112.

¹⁷⁷ TÁŽ (ed.), s. 112–114.

podstoupit, nejen že Ti to nebude zatěžko, ale že to naopak uvítáš, protože právě zkušeností ses snad už naučil, že není nic cennějšího než dobré zdraví... snaž se svědomitě a všemi způsoby – střídmostí, zdrženlivostí a sebeovládáním nejen ve výživě, spánku, odpočinku i ve všem ostatním, co se týká ochrany těla, nýbrž také ve zmatcích citů, lákadlech náruživosti a v každém hnutí mysli, abys jednal jako ten, kdo bere léčbu vážně.“¹⁷⁸

Zajímavým náhledem je následný dopis, kde se Karel podívoval nad původem mistra, který učil vnuka jazyku vlašskému (italskému): „...Němce že máte za mistra v učení vlašského, divil bych se, kdybyste mi nepsali, že mnozí k tomu radili. Já však předce se bojím o pronuciácii, kteráž jestli při něm tak přirozená jako při domácích, zázrak jest, pakli není, bude se škodou Karlovi, nebo čím navře hrnek, dlouho tím páchne. Protož jestli byste porozuměli, že by to bylo, čeho se strachuji, učiňte proměnu, nebo lépe jest napravit nežli ve zlým vězeti.“¹⁷⁹

Nicméně jeho vnuka nakonec učení opravdu nezajímalo a Karel byl zklamán výsledkem svých snah: „Nebo tvá ne paduánská, než příliš lakonická, totiž krátká, jalová a hubená psaní, kteráž i činíš, nic toho s sebou nenesou, odkudž bych seznati mohl, si-li předce ten Karel, který z Vratislavi vyjel, čili si jinejch způsobů nabyt, s kterýmiž by se směl a sobě troufal s pochvalou do vlasti své zase navrátiti.“¹⁸⁰

O Karlových vztazích k přátelům výmluvně vypovídají dopisy psané Václavu Budovcovi. Nejlepším příkladem je tento list: „Blahopřeju si, že jsem v Tobě našel skutečného přítele, který dbá nejen o mou společenskou vážnost, majetkové poměry a životní sloh, nýbrž – což je daleko důležitější – o mou duši a spásu. Děkuji Bohu, jenž Tě spolu s jinými užívá jako nástrojem jednak, abys mne povzbuzoval v trápeních, utěšoval ve vnitřních zmatcích, nebo také pozvedal ve stavech skleslosti.“¹⁸¹

S Budovcem měl Karel opravdu vřelý vztah a jednomu dopise ho ujistil o tom, že ho nikdy neopustí – „Bud’ ujištěn, že Tě, pamětliv služeb, které jsi mi prokázal v mých nejhorších trampotách, nikdy neopustím, ani kdybys ses z milostivé vůle boží octl v krajním ohrožení – Bůh nechť je dobrotivě odvrátí – , ale budu Ti vděčně odplácet vděčným přátelstvím. Bud’ zdrav, vysoce urozený muži, nejdražší kmotře.“¹⁸² Budovcovi radil i ohledně studijní cesty jeho syna Adama, který se hodlal vydat do Montpellier. Karel mu

¹⁷⁸ TÁŽ (ed.), s. 143–145.

¹⁷⁹ TÁŽ (ed.), s. 366–371.

¹⁸⁰ TÁŽ (ed.), s. 371–373.

¹⁸¹ TÁŽ (ed.), s. 150–152.

¹⁸² TÁŽ (ed.), s. 171–173.

doporučil raději Bourges či Orleáns, neboť jedině tam se dle něj Adam naučí správně francouzsky, neboť tam není žádný dialekt jak v Montpellier.¹⁸³

Dalším dopisem, který Karel poslal Budovcovi, se ho snažil přesvědčit o tom, že je správné jeho mínění a nikoliv Budovcovo. Karel uznal, že se může mýlit, ale nyní je o správnosti svého názoru přesvědčen, a pokud má Budovec jiný názor, nechť se Karla pokusí přesvědčit o opaku. Celý dopis zakončil pozdravem: „Zdráv buď příteli nejjasnější.“¹⁸⁴ Budovec později Karlovi vytknul, jak rozhodně se vyjádřil ve výše uvedeném dopise a nyní že k ráznému činu nemá dosti odvahy. V neposlední řadě Budovec Karla upozornil na to, že stavové nemají šanci, pokud za nimi nebude stát osoba Karlova formátu a že i nyní by se měl Karel postavit na stranu vzbouřenců.¹⁸⁵

Svému příteli Richardovi ze Starhemberka Karel ve svém listu sděloval, že ho má nadále rád jako přítele, i když politicky se neshodli. Žerotín mu vysvětlil, že i když se mu jeho výroky zdály poněkud tvrdé, tak to neznamena, že by on něco slevil ze svého přátelství, protože kdyby takto jednal pokaždé, tak by neměl přátel. Dále Richarda upozornil na to, že je mu jasné, že každý má své názory, a pokud se zrovna budou odlišovat, tak to neznamena vypovězení přátelství. V neposlední řadě Karel napsal: „... ve veřejných záležitostech přátelským vztahům neškodí ani tak rozdílnost názorů, poněvadž nejde o takovou neshodu ve všem, aby nebylo nejmenší odchylky, jako spíš to, když někdo pokládá pochlebování za přátelství a přetvářku za pravdu. Ponechávám tvému vlastnímu úsudku, jak to velice odporuje upřímné a naprosto bezelstné náklonnosti.“¹⁸⁶

Karel, kterého postihla hluboká náboženská krize,¹⁸⁷ byl následně z ní vysvobozen právě díky Budovcovi, který mu poslal knihu Otta Casmanna. Díky této pomoci se Karel seznámil s O. Casmannem a v následujícím dopise mu projevil velikou úctu a vděčnost: „Niméně abys měl nějaký důkaz mé vděčnosti, rozhodl jsem se Ti poslat dvě stě uherských zlatých... a přátelsky Tě prosím, dobře zvaž, jak jich užít v našich skrovných poměrech... právem Tě už počítám mezi své nejbližší. Proto doufám, že Ti nebude zatěžko mi odpustit, jestli jsem pohoršil Tvůj sluch přílišnou mnohmluvností nebo Tě vytrhl z tvých povinností. ... dodám, že sis mne svou přátelskou službou natolik zavázal, že v celém svém jmění nemám nic, co bych rád nevěnoval rovnému užívání Tvému jako mému.“¹⁸⁸ O jeho kontaktu s dalším

¹⁸³ F. DVORSKÝ (ed.), *Dopisy Karla st. z Žerotína 1591–1610*, s. 280–282.

¹⁸⁴ B. VYSKOČIL (ed.), *Karel starší z Žerotína, Apologie neb obrana, psaní Václavu Budovcovi z r.1600 a jiné listy české*, s. 44–48.

¹⁸⁵ Julius GLÜCKLICH (ed.), *Václava Budovce z Budova korespondence z let 1579–1619*, s. 164–172.

¹⁸⁶ N. REJCHRTOVÁ (ed.), *Karel starší ze Žerotína. Z korespondence*, s. 253–258.

¹⁸⁷ Více v kapitole *Věřící*.

¹⁸⁸ N. REJCHRTOVÁ (ed.), *Karel starší ze Žerotína. Z korespondence*, s. 163–167.

velikánem kalvínského prostředí se dovídáme díky dopisu Karla Zwingerovi, kde se mu omlouvá, že mu píše jen zřídka, ale že ho přesto počítá mezi své nejmilejší přátele.¹⁸⁹

Karel často vystupoval v roli rádce, čemuž se díky jeho obrovskému rozhledu a znalostem není možné divit. Takto doporučil Vilému Slavatovi, aby při případné návštěvě Francie do ní pronikl přes Lotrinsko, které je dle něho nejméně nebezpečné vzhledem ke své poloze.¹⁹⁰ Následně mu poradil, aby se vyhnul Paříži velkým obloukem, neboť by ho tamější poměry donutily vzdát se vzdělání a podlehnout zahálce. Dopis Karel zakončil takto: „Dnešní dvory už věru dávno nejsou útočištěm ctností, jakými kdysi bývaly. Zpravidla to jsou stoky bezbožnosti a vši svévole. Píšu Vám o tom, pane, pro příbuzenství a přátelství, které mezi námi je, a naději se, že to nepřijmete ve zlém.“¹⁹¹

Se vzděláním souvisela i problematika zajištění vhodného preceptora. S prosbou o zprostředkování jednoho takového se na něj obrátil Hanibal z Valdštejna a Karel mu hodlal vyhovět. Když se nemohli setkat, tak se písemnou formou od Hanibala snažil zjistit jeho požadavky na preceptora.¹⁹²

Mezi Karlovy přátele patřili i jeho lékaři. Dokonce i ti se Karlovi svěřovali se svými problémy a Karel jim neváhal poskytnout útěchu jako Tyminovi. Toho varoval především před chorobnou obrazotvorností a vším, co ji může vyvolat. A naopak mu doporučil, aby osvěžil svého ducha počestnými a vhodnými způsoby, které mu pomohou od mnohých potíží, „které obvykle doprovázejí nevolanou těžkomyslnost.“ Na závěr Karel dodal: „Když už spolu jednáme o těch věcech, které jsem nikomu jinému nesvěřil, doufám, že je nepřijmeš nepřátelsky, především proto, že jsem to napsal se záměrem, aby ti to přineslo nějaký užitek. Kdybys jej pocítil, bylo by mi největší radostí, že jsem ti mohl prospět. Buď zdrav, můj Timine, a buď ujištěn mou náklonností k tobě, jako já jsem tvými zásluhami.“¹⁹³

V návaznosti na Karlovy znalosti ohledně zdraví se v jeho korespondenci často vyskytují rady přátelům trpícím zdravotními obtížemi. Jako např. Adamu Linhartovi, který si stěžoval na problémy se slezinou¹⁹⁴ či Amandu Polanovi, kterému radí, aby nezapomínal na odpočinek při práci.¹⁹⁵ Na listu Vavřinci Justýnovi je zřetelně vidět, že Karel posílal svým přátelům i léčivé prostředky – „posílám vám škatulku plnou manus christi, jakž vulgo slovou, a smíšenou julepu cum cordialibus aqui pro posilnění; můžete toto bezpečně užívat i kolikrátkoli za den. Kdyby bylo možné vás zde mít, dal bych vás lépe opatřit, i doktorův

¹⁸⁹ F. DVORSKÝ (ed.), *Dopisy Karla st. z Žerotína 1591–1610*, s. 294.

¹⁹⁰ N. REJCHRTOVÁ (ed.), *Karel starší ze Žerotína. Z korespondence*, s. 91, 92.

¹⁹¹ TÁŽ (ed.), s. 98–100.

¹⁹² TÁŽ (ed.), s. 180–182.

¹⁹³ TÁŽ (ed.), s. 232–235.

¹⁹⁴ TÁŽ (ed.), s. 195.

¹⁹⁵ TÁŽ (ed.), s. 205–207.

zdání slyšeti by se mohlo, i lékařství zblízka dostávatí“ – a pokud ani to nezabere, tak je připraven zajistit léčbu Vavřincovi u sebe na panství Přerově.¹⁹⁶ Často též posílal svého doktora Tymina ke svým přátelům a příbuzným, aby jim pomohl jako v případě Jana Jetřicha staršího z Žerotína.¹⁹⁷

O Karlových životních postojích a hodnotách vypovídá dopis, ve kterém Karel svého přítele Jana Čejku z Olbramovic nabádá k opětovnému návratu k manželce, kterou opustil, protože už mu připadala příliš stará a nemocná. Karel mu vyčetl nevhodnost jeho chování k ženě – přirovnal to k zacházení se statky, které nakoupí a posléze prodá. V neposlední řadě ho upozornil na posvátnost sňatku, před kterým není možné jen tak utéci. Vše zakončil velkolepými slovy: „... smiřte se zas s paní manželkou vaší, stěhujte se zase k ní, vezměte srdce, ved'te práci, ztužte boj, poručte se Bohu, v jehož síle všechno přemůžete a všechno býti moci budete.“¹⁹⁸

Na Karla rovněž působilo neštěstí ostatních jeho přátel a přimělo ho to k tomu, aby jim alespoň vyjádřil upřímnou soustrast jako kardinálu z Ditrichštejna: „... a to odchodem vaší paní tety a dcery, paní Viléma Popela. Vyslechl jsem to s bolestí a velkou spoluúčastí, protože vím, jak jste té paní přál delší život a jak jste usiloval v oprávněné náklonnosti, aby mohla užít víc radosti... vyjadřuji vám toliko svou oddanost a účast, již s vámi sdílím.“¹⁹⁹ Taktéž Karlovo neštěstí v podobě neuspokojivého zdravotního stavu přimělo jeho přátele k tomu, aby mu napsali. Takto napsal ohledně zdravotního stavu Karla Adam mladší z Valdštejna své sestře: „Mý srdce, zprávu toho mám, že váš stařeček nyní zase na dna leží, jistě toho jeho milosti nepřeju, ale to jest tím, že tak střídmej život vede.“²⁰⁰

Členům Jednoty do exilu posílal peníze a snažil se jim všelijak pomáhat, ať už pro jednoho z nich vyzvídal, zdali je jeho syn dosud naživu²⁰¹ či připomínal slib, jenž dal Jednotě v exilu v Lešně: „Opět vám píši a snad přílišně zaměstnávám, avšak nelituji toho, poněvadž to nepochází z nějaké nerozmyslnosti, než z péče, aby to, což jsem tak umínil jednou ku pomoci bratrstva v Lešně zůstávajícího vynaložiti, mohlo je tím dříve dojíti, zvláště poněvadž i přísloví obecné k tomu ponouká: Qui cito dat, bis dat.“²⁰²

¹⁹⁶ TÁŽ (ed.), s. 352–354, stejně tak F. HRUBÝ (ed.), *Moravské korespondence a akta II*, s. 234, 235.

¹⁹⁷ V. BRANDL (ed.), *Spisy Karla staršího z Žerotína. Listové psaní jazykem českým*, s. 121.

¹⁹⁸ N. REJCHRTOVÁ (ed.), *Karel starší ze Žerotína. Z korespondence*, s. 289–294.

¹⁹⁹ TÁŽ (ed.), s. 303.

²⁰⁰ F. HRUBÝ (ed.), *Moravské korespondence a akta I*, s. 114, 115.

²⁰¹ F. HRUBÝ (ed.), *Korespondence Karla st. z Žerotína s J.A. Komenským*, s. 67.

²⁰² N. REJCHRTOVÁ (ed.), *Karel starší ze Žerotína. Z korespondence*, s. 355–357.

Karel často vystupoval v roli rádce, ale byly i případy, kdy sám žádal od svých přátel radu a poté se stejně rozhodl ji neposlechnout. Nicméně občas se radou svých přátel řídil a v tom případě jim o tom napsal.²⁰³

I když na tom nebyl zdravotně nejlépe, tak se snažil vždy svým známým poskytnout radu, a to prostřednictvím své manželky. Takto radil Marii Anně z Hodic, která u něj hledala radu a pomoc v případě dalšího útoku vojáků roku 1634 – doporučil ji namísto Brna uchýlit se raději do Znojma, ale pokud by jim to připadalo daleko, tak nic nenamítal proti tomu, aby zůstali v Brně a povolil jim obývat jejich dům.²⁰⁴ Ohledně cest radil i Fridrichu z Kounic: „A protože bych více v takové příčině radil na tento čas k Gerlici nežli k Vratislavi, neb i tam toho ráčte docházeti podobným způsobem a jest o mnoho blíž.“²⁰⁵

Pokud nějakou náhodou nemohl momentálně pomoci, tak se omluvil.²⁰⁶ Ke konci svého života své přátele nabádal k tomu, aby byli obezřetní v tom, co jim radí, neboť dle svých slov byl již stár: „Prosím pak, abyste nic nedávali na mou vůli a radu, neb mohli byste se oklamati, protože sem již hrubě starý a scházím velice a netroufám sobě podle běhu lidského dlouhého bytu na tomto světě.“²⁰⁷

Celkově lze říci, že pokud Karel mohl nějak pomoci, tak se svým přátelům snažil vyhovět. Proslul jako mecenáš mladších šlechticů a z jeho korespondence je patrné, že se touto rolí nechal zcela pohltit a nemínil toto své rozhodnutí brát na lehkou váhu. Je nesporné, že Karel byl pro mnoho šlechticů té doby velkou neformální autoritou a ti se na něj neváhali v případě obtíží obracet.

²⁰³ Viz. F. HRUBÝ(ed.), *Moravské korespondence a akta II*, s. 247, 248.

²⁰⁴ F. DVORSKÝ (ed.), *Listy paní Kateřiny z Žerotína rozené z Valdštejna I–II*, s. 100, 101; jiný příklad TAMTÉŽ, s. 160.

²⁰⁵ F. HRUBÝ(ed.), *Moravské korespondence a akta II*, s. 320–323.

²⁰⁶ TÝŽ (ed.), s. 272, 273.

²⁰⁷ TÝŽ (ed.), s. 297–299.

5. Vrchnost

Ze starší historiografie a v návaznosti na ni i z novější historiografie se Žerotín jeví jako představitel skvělé vrchnosti. Mezi prvními s chválou přišel Odložilík, který poukázal na to, že Žerotín nestrpěl přestupky a neřády a ty, co se provinili smilstvem, neváhal vykázat za hranice panství. Jinak byl dle něj shovívavý a spíš nabádal úředníky k tomu, aby se k poddaným nechovali příliš tvrdě.²⁰⁸ Chtěl, aby poddaní měli vůči vrchnosti snesitelný poměr a aby byla vymýcena libovůle a nemístná tvrdost. Ale na svazku poddaných a vrchnosti nehodlal nic zásadního měnit, poněvadž nechtěl narušit trvalý řád. Přirozeně věřil, že vrchnost má právo potlačit obecnou vzpouru.²⁰⁹ Později přichází Válka s tvrzením, že vůči poddaným se Karel choval spravedlivě a nerad zasahoval vůči nim tvrdou rukou.²¹⁰

Nejnověji v této tradici pokračuje Tomáš Knoz, který uvádí, že na Karlových panstvích panovaly nadstandardně dobré vztahy mezi vrchností a poddanými²¹¹ a byl patrný osobní Karlův vliv na chod dominií a statků.²¹² Kromě toho „nepřestával svým poddaným vycházet vstříc ani v nejtěžších obdobích v hospodářských i v soukromých věcech.“²¹³ Na druhou stranu v případě potřeby proti nim dokázal vystoupit s dostatečnou razancí.²¹⁴ Uměl poddané chválit i trestat, což ale nebylo v té době nic neobvyklého; trval na tom, že klid na dominiu nebude zajištěn, pokud se vrchnost nebude těšit přízni a lásce svých poddaných, což považoval za základní předpoklad pro jejich dobrovolnou a pilnou práci.²¹⁵ Tomáš Knoz celkově konstatuje, že Karel byl pro své poddané dobrou vrchností.²¹⁶

Výše uvedení autoři však hodnotí celkové hospodaření na žerotínských statcích jako neuspokojivé. Otakar Odložilík upozornil na to, že Karel srdcem nikdy nepřirostl ke správě svých statků a své poslání viděl jinde a navíc vedl nákladný život, na který nestačil výnos z jeho panství.²¹⁷ Dále uvedl, že hospodaření na Karlových statcích nebylo intenzivní.²¹⁸ Též Janáček poukázal na Karlovu značnou ledabylost ve vedení jeho hospodářských záležitostí.²¹⁹ Celé toto hodnocení završil Tomáš Knoz tvrzením, že kvůli jisté benevolenci vůči věřitelům a

²⁰⁸ Srov. O. ODLOŽILÍK, *Karel starší ze Žerotína 1564–1636*, s. 23.

²⁰⁹ Srov. TÝŽ, s. 25.

²¹⁰ Srov. J. VÁLKA, *Morava reformace, renesance a baroka*, s. 90, 136.

²¹¹ Srov. T. KNOZ, *Državy Karla staršího ze Žerotína po Bílé hoře*, s. 21.

²¹² Srov. T. KNOZ, *Karel starší ze Žerotína*, s. 115.

²¹³ Cit. T. KNOZ, *Državy Karla staršího ze Žerotína po Bílé hoře*, s. 308.

²¹⁴ Srov. T. KNOZ, *Karel starší ze Žerotína*, s. 136.

²¹⁵ Srov. TÝŽ, s. 129, 131.

²¹⁶ Srov. T. KNOZ, *Mecenáš labyrintu, Karel starší ze Žerotína 1564–1636*, s. 211.

²¹⁷ Srov. O. ODLOŽILÍK, *Karel starší ze Žerotína 1564–1636*, s. 20.

²¹⁸ Srov. TÝŽ, s. 25.

²¹⁹ Srov. J. JANÁČEK, *Valdštejnova pomsta*, s. 68.

špatně vynaloženým finančním investicím byla druhá polovina Karlova života plná ekonomických ztrát a úpadku.²²⁰

K největšímu rozkvětu držav došlo dle Odložilíka po smrti Karlova bratra Diviše roku 1616,²²¹ ale Karel se začal věnovat více hospodaření na svých statcích teprve po ústupu z politiky.²²² Poté osobně určoval cíle a metody hospodářské politiky²²³ a začínal se lépe orientovat v poměrech na statcích.²²⁴ Například „roku 1617 žilo na žerotínských statcích 2500 poddaných“²²⁵ a Žerotín řadu z nich znal osobně.²²⁶ Navíc měl starost o židy a zajímal se o jejich osudy,²²⁷ např. domluvil přerovskému rychtáři, který nechtěl přijmout žalobu od žida.²²⁸

V nebezpečí poddaným poskytoval vojenskou i osobní ochranu. Věnoval jim v nouzi vrchnostenské zemědělské produkty a promíjel jim platbu poddanských dávek. V případě nutnosti se Karel nejednou zasadil o zatížení poddaných různými povinnostmi ve prospěch vrchnosti nebo obce, ale zpravidla na základě legality a dobově chápané spravedlnosti.²²⁹

Řídil se heslem: „Za mého panování a věku chci s pomocí boží nad spravedlností a chudými ruku držeti a žádnému ubližovati nedopouštěti.“²³⁰ Též prosazoval zásadu, že „poddaní na Moravě se smějí dožadovati práva, jestliže jim vrchnosti ubližují a hájí zvyklost, podle níž hospodáři nebývali vyháněni z gruntů.“²³¹ Jeho poddaní se neměli vymykat všeobecným závazkům a povinnostem, mezi které patřila povinnost braní pivo z jeho pivovarů.²³²

Na kavalírské a další daleké cesty s sebou Karel brával zedníky a kuchaře, aby se naučili místním zvykům a postupům,²³³ ale vzápětí si stěžoval, že jeho kuchař se během Karlovy kavalírské cesty nenaučil francouzskou omáčku.²³⁴

Neposkytoval na svých panstvích ochranu jen poddaným, ale i členům Jednoty a osobám blízké smýšlejícím,²³⁵ například na Náměšti se od prosince 1620 ukrylo velké

²²⁰ Srov. T. KNOZ, *Mecenáš labyrintu, Karel starší ze Žerotína 1564–1636*, s. 204.

²²¹ Srov. O. ODLOŽILÍK, *Karel starší ze Žerotína 1564–1636*, s. 22.

²²² Srov. T. KNOZ, *Državy Karla staršího ze Žerotína po Bílé hoře*, s. 188.

²²³ Srov. TÝŽ, s. 307.

²²⁴ Srov. T. KNOZ, *Karel starší ze Žerotína*, s. 114.

²²⁵ Cit. TÝŽ s. 133.

²²⁶ Srov. TÝŽ, s. 133.

²²⁷ Srov. O. ODLOŽILÍK, *Karel starší ze Žerotína 1564–1636*, s. 24.

²²⁸ Srov. TÝŽ, s. 24.

²²⁹ Srov. T. KNOZ, *Državy Karla staršího ze Žerotína po Bílé hoře*, s. 308.

²³⁰ Cit dle. O. ODLOŽILÍK, *Karel starší ze Žerotína 1564–1636*, s. 24.

²³¹ Cit. TÝŽ, s. 24.

²³² Srov. TÝŽ, s. 25.

²³³ Srov. T. KNOZ, *Karel starší ze Žerotína*, s. 135.

²³⁴ Srov. TÝŽ, s. 47.

²³⁵ Srov. O. ODLOŽILÍK, *Karel starší ze Žerotína 1564–1636*, s. 24.

množství lidí před císařskými vojáky.²³⁶ Své poddané pak ochraňoval nejen před nebezpečím, ale bránil je i proti jiné vrchnosti.²³⁷ Na druhou stranu neváhal pomoci svým přátelům, pokud měli potíže s poddanými, jako například Albrecht z Valdštejna, kterému se bouřili vsetínští poddaní, ale Karlovi se je podařilo umoudřit dopisem.²³⁸

Karel se staral o osud svých bývalých poddaných a při prodeji statku si vymínil starost o sirotky. Taktéž na bývalých poddaných nesměla být prováděna násilná rekatolizace a neměli být postihováni pro svoji víru.²³⁹ Karel měl skupinku takzvaných vymíněných poddaných, které si nechal u sebe i po prodeji svých statků.²⁴⁰ Na druhou stranu povolil propuštění poddaným, pokud chtěli odejít a žít pod jinou vrchností.²⁴¹

Cenil si dobrých úředníků, které si sám vybral a neváhal je skoro přijmout do rodiny, jak uvádí ve svém díle Tomáš Knoz, a dodává, že nejen hejtmani, ale i úředníci patřili mezi jeho přátele.²⁴² Na jeho panství měla vysoké postavení úřednická vrstva,²⁴³ která měla dbát na život obyvatelstva a zakročit proti narušitelům mravního řádu a obvyklé životní normy dle Otakara Odložilíka.²⁴⁴ Členové kanceláře též požívali velké prestiže.²⁴⁵

Hejtmany a úředníky si Karel vybíral sám a v případě pochybností o nich posílal na kontrolu svého štolmistra. Pokud nebyl hejtman nižším šlechticem, tak se o jeho povýšení Karel osobně postaral. Nejednou panovaly mezi ním a hejtmanem přátelské vztahy, jako tomu bylo u hejtmana Václava Sudičky z Borovnice působícího na brandýském panství, který měl nejen čilé kontakty s Karlem, ale i s jeho ženou.²⁴⁶

Dalším oblíbencem byl pak Václavův nástupce Jiří Kraus Litomyšlský, který navíc podporoval bratrské kněží. Takovou podporu ale neměl jeho nástupce Jan Příbek, kterého Kateřina na počátku třicátých let podezírala z liknavosti.²⁴⁷ Poté se tam vystřídalo několik dalších hejtmanů a poslední z nich Zikmund Kličovský přežil samotného Karla a byl hejtmanem až do roku 1644.²⁴⁸

²³⁶ Srov. T. KNOZ, *Državy Karla staršího ze Žerotína po Bílé hoře*, s. 310.

²³⁷ Srov. T. KNOZ, *Karel starší ze Žerotína*, s. 132; O. ODLOŽILÍK, *Karel starší ze Žerotína 1564–1636*, s. 24.

²³⁸ Srov. J. JANÁČEK, *Valdštejn a jeho doba*, s. 117.

²³⁹ Srov. T. KNOZ, *Državy Karla staršího ze Žerotína po Bílé hoře*, s. 334, 335.

²⁴⁰ Srov. T. KNOZ, *Karel starší ze Žerotína*, s. 135.

²⁴¹ Srov. T. KNOZ, *Državy Karla staršího ze Žerotína po Bílé hoře*, s. 334.

²⁴² Srov. T. KNOZ, *Karel starší ze Žerotína*, s. 114, 170.

²⁴³ Srov. T. KNOZ, *Državy Karla staršího ze Žerotína po Bílé hoře*, s. 21.

²⁴⁴ Srov. O. ODLOŽILÍK, *Karel starší ze Žerotína 1564–1636*, s. 23.

²⁴⁵ Srov. T. KNOZ, *Državy Karla staršího ze Žerotína po Bílé hoře*, s. 92; Nejpodrobnější informace ohledně působení úředníků a hejtmanů na konkrétních panstvích předkládá právě v této knize Tomáš Knoz.

²⁴⁶ Srov. T. KNOZ, *Državy Karla staršího ze Žerotína po Bílé hoře*, s. 89, 90.

²⁴⁷ Srov. TÝŽ, s. 90.

²⁴⁸ Srov. TÝŽ, s. 92.

V Přerově získal velkou prestiž vrchnostenský úředník Mikuláš Pitruš, ale jeho nástupce Jiřík Tučinský se takové prestiži netěšil.²⁴⁹ Mezi dlouholeté zaměstnance tedy patřili Václav Sudlička z Borovnice – Brandýs, Ondřej Číhal – Rosice, Tomáš Soběhrd z Kozlova – Náměšť, Vilém Kanast z Okrašovic – Třebíč, Václav Chromočovský – Dřevohostice, Mikuláš Pitruš a později Martin Krato v Přerově²⁵⁰ – ten se po roce 1628 stal regentem všech Žerotínových držav.²⁵¹

Osobnější vztah měl Karel k panství Brandýs nad Orlicí,²⁵² které bylo jeho rodištěm a z něhož po roce 1628 vytvořil ekonomické zázemí svého exilu.²⁵³ Od února 1621 opět převládla žerotínská vrchnostenská správa na tomto panství²⁵⁴ díky restituci od Ferdinanda II.²⁵⁵

Městským dominiem bylo panství Přerov. Tam měšťané požívali velkých výsad, měli svobodnou správu města a za to měli pečovat o spravedlnost a neutiskovat chudé vdovy a sirotky.²⁵⁶ Roku 1622 zde propukla vzpoura poddaných a Tučinský ji měl dle Karlových instrukcí nemilosrdně potlačit.²⁵⁷ Komunikace mezi Karlem a tamějšími poddanými se z velké části týkala především ochrany jednotlivých poddaných.²⁵⁸

Poté, co Karel pomohl Baltazarovi²⁵⁹ k zisku Valašského Meziříčí, tak ho uvedl i do nájemství Přerova.²⁶⁰ Z exilu sloužil Přerov Karlovi jako spojovací článek s markrabstvím moravským a nevzdal se vůči němu své aktivní politiky.²⁶¹ Žadatelům o azyl v Přerově buď vyhověl či je odkázal na Baltazara.²⁶²

Sám dobudoval zámek v Přerově a postavil vodní zámeček v Dřevohosticích, ale tuto stavbu dokončil až nový majitel.²⁶³ Rovněž se v Náměšti a v Rosicích snažil, aby na těchto panstvích neumkl kulturní ruch, který zde byl již za života jeho otce.²⁶⁴ V budování Rosic tedy navázal na svého otce.²⁶⁵ Po dokončení výstavby se toto město stalo na mnoho let jeho

²⁴⁹ Srov. T. KNOZ, *Državy Karla staršího ze Žerotína po Bílé hoře*, s. 184.

²⁵⁰ Srov. TÝŽ, s. 114.

²⁵¹ Srov. TÝŽ, s. 115.

²⁵² Srov. T. KNOZ, *Državy Karla staršího ze Žerotína po Bílé hoře*, s. 49.

²⁵³ Srov. T. KNOZ, *Mecenáš labyrintu, Karel starší ze Žerotína 1564–1636*, s. 210.

²⁵⁴ Srov. T. KNOZ, *Državy Karla staršího ze Žerotína po Bílé hoře*, s. 69.

²⁵⁵ Srov. T. KNOZ, *Karel starší ze Žerotína*, s. 16.

²⁵⁶ Srov. O. ODLOŽILÍK, *Karel starší ze Žerotína 1564–1636*, s. 23, 24.

²⁵⁷ Srov. T. KNOZ, *Državy Karla staršího ze Žerotína po Bílé hoře*, s. 189.

²⁵⁸ Srov. TÝŽ, s. 169, 178.

²⁵⁹ Více v kapitole *Věřící*.

²⁶⁰ Srov. T. KNOZ, *Državy Karla staršího ze Žerotína po Bílé hoře*, s. 203.

²⁶¹ Srov. TÝŽ, s. 211.

²⁶² Srov. TÝŽ, s. 212.

²⁶³ Srov. T. KNOZ, *Karel starší ze Žerotína*, s. 15.

²⁶⁴ Srov. T. KNOZ, *Državy Karla staršího ze Žerotína po Bílé hoře*, s. 304.

²⁶⁵ Srov. T. KNOZ, *Karel starší ze Žerotína*, s. 13.

sídlem, ve kterém rád přijímal své přátele.²⁶⁶ Podporoval tamější bratrské sbory, pokračoval ve stavbě velkých zámků v Rosicích i na Náměšti a docílil toho, že obě panství nebyla zařazena na konfiskační seznamy stavů ani císaře.²⁶⁷ Ale přesto je musel po vydání Obnoveného zřízení zemského prodat, a to Verdenbergovi, po kterém pak požadoval peníze nutné k pořízení vybavení do domácnosti ve Vratislavi.²⁶⁸ Dle Knoze se Karel vždycky raději soustředil na udržení statků na západní Moravě²⁶⁹ než ve východních Čechách.

Dřevohostice si Karel vybral jako místo posledního odpočinku a zároveň to bylo i místo zemědělského zázemí Přerova.²⁷⁰ Prodej statku Dřevohostice se stal počátkem konce Karlových aktivit v oblasti budování zámeckých sídel.²⁷¹ Kvůli prodeji Dřevohostic byl Karel následně ekonomicky oslaben.²⁷² Nicméně i nadále do poměrů prodaného statku Dřevohostice přímo či nepřímo zasahoval.²⁷³

Mezi další panství patřil statek Žerotín na severomoravském Šternberku, Bludov, Velké Losiny, Loučná, Lomnice, Troubsko a Židlichovice.²⁷⁴ K rozpadu žerotínských držav dochází v letech 1628–1629 a tento rozpad je velice rychlý.²⁷⁵

Roku 1628 se Karel odstěhoval na Třebíč a poté na jaře 1629 do Vratislavi - od tohoto okamžiku se na otcovské statky již nikdy nevrátil. Celkově se mu podařilo zachránit jen Přerov a Brandýs – a v říjnu 1633 se Žerotín natrvalo vrátil z exilu²⁷⁶ do Přerova, kde zemřel, ale ještě den před smrtí rozeslal listy s rozkazy na brandýské panství.²⁷⁷

Pravdou je, že se na základě své korespondence často neváhal zastat svých poddaných a pokusit se vyřešit spory, které vedli s jinou vrchností, jako například ve sporu mezi poddanými žakovskými a vítovskými, kdy prosí jinou vrchnost, zda by mohla s ním zajet na místo sporu pokusit se to nějak urovnat.²⁷⁸ Podobně se zastal i svých poddaných, kterým sousední vrchnost při lovu přejezdem přes jejich pole způsobila nemalou škodu. Na konci dopisu Karel vyslovil i výhrůžku, že doufá, že se toto již opakovat nebude, jinak by musel zakročit razantněji.²⁷⁹

²⁶⁶ Srov. O. ODLOŽILÍK, *Karel starší ze Žerotína 1564–1636*, s. 19.

²⁶⁷ Srov. T. KNOZ, *Državy Karla staršího ze Žerotína po Bílé hoře*, s. 304, 306.

²⁶⁸ Srov. TÝŽ, s. 326, 332; T. KNOZ, *Karel starší ze Žerotína*, s. 111.

²⁶⁹ Srov. T. KNOZ, *Karel starší ze Žerotína*, s. 118; T. KNOZ, *Mecenáš labyrintu, Karel starší ze Žerotína 1564–1636*, s. 211.

²⁷⁰ Srov. T. KNOZ, *Mecenáš labyrintu, Karel starší ze Žerotína 1564–1636*, s. 210, 211.

²⁷¹ Srov. T. KNOZ, *Karel starší ze Žerotína*, s. 150.

²⁷² Srov. O. ODLOŽILÍK, *Karel starší ze Žerotína 1564–1636*, s. 23.

²⁷³ Srov. T. KNOZ, *Karel starší ze Žerotína*, s. 118, 119.

²⁷⁴ Srov. TÝŽ, s. 107, 110, 245; O. ODLOŽILÍK, *Karel starší ze Žerotína 1564–1636*, s. 21.

²⁷⁵ Srov. T. KNOZ, *Karel starší ze Žerotína*, s. 121.

²⁷⁶ Srov. T. KNOZ, *Karel starší ze Žerotína*, s. 121–123, 277.

²⁷⁷ Srov. F. HRUBÝ, *Karel starší ze Žerotína*, s. 20.

²⁷⁸ V. BRANDL (ed.), *Spisy Karla staršího z Žerotína. Listové psaní jazykem českým*, s. 351.

²⁷⁹ N. REJCHRTOVÁ (ed.), *Karel starší ze Žerotína. Z korespondence*, s. 90, 91

Co se týče soukromé záležitosti poddaného, tak tu nám nejlépe ilustruje tento dopis, jímž se zastal svého poddaného Jiřího Šefránka, kterému poddaný jiné vrchnosti odloudil po svatbě ženu. Karel pro Martina žádal vězení a chtěl vědět termín soudu, aby se Jiří mohl domáhat svého práva.²⁸⁰

V dobách hrozícího vojenského vpádu dával Karel poddaným instrukce, jak se zachovat při útoku nepřítele a uchránit město před vyjedením zásob,²⁸¹ což ale nebylo v té době ojedinělým jevem. Stejně tak později, když hrozilo, že Karel přijde o panství Třebíč, tak apeloval na své poddané, že mají možnost se vymanit z jeho poddanství a přejít svobodně pod jinou vrchnost.²⁸²

Karel opravdu lpěl na tom, aby se pravidla daná na jeho panství dodržovala a neváhal tvrdě zakročit proti těm, co je porušovali. Příkladem toho je dopis, ve kterém nabádá k tvrdému postihu těch, co si na jeho panství rozhodnou sami pálit alkohol a nebudou tak brát alkohol od něj jako od vrchnosti: „Pěknýmu ani žádnýmu jinýmu jsem já páleného pálení nepovolil a ještě nedovoluji. Jest tak, že nebráním, aby je kdo neměl ku potřebě své v domě míti, avšak kupovaný, ne doma strojený. Protož ještě jich napomeň, ať toho přestanou; nebudou-li pak chtíti, přikroč k nim vězením, a i peci a kotly a jiný přípravy k tomu pálení potřebný jim rozvrc a rozmec.“²⁸³

S podobnou razancí se Karel vypořádal i s delikty smilstva, které rozhodně na svých panstvích nehodlal trpět: „...že já takových ani jiných aneb těm podobných výstupků a neřádů na gruntech svých trpěti nechci a Vám jsem také nejednou poručil, abyste jim průchodu nedávali, nýbrž je podlé nejvyšší možnosti přetrhovali; protož k dotvrzení, že nad takovým nařízením svým ruku držeti chci, Vám dostatečně poroučím, abyste beze všeho prodlévání oba ty smilníky z města vypověděli a jim přísně poručili, aby netoliko města Přerova, ale všech gruntův mých pod pokutou pardusu prázdní byli.“²⁸⁴

K tomu, aby se pravidla dodržovala, vybízel i ostatní šlechtice a doporučoval jim, aby v případě neposlušnosti poddaných neváhali proti nim vystoupit razantně a pomocí násilí je přinutit k poslušnosti, což je vidět na dopise z roku 1596 – „Můj názor byl vždycky tento: tyhle vzbouřence a odbojné poddané přinutit násilím k poslušnosti, s ostatními pak naložit podle práva našeho. Uděláš-li to, nepochybně se zlepší tvé poměry.“²⁸⁵

²⁸⁰ V. BRANDL (ed.), *Spisy Karla staršího z Žerotína. Listové psaní jazykem českým*, s. 496.

²⁸¹ Viz. N. REJCHRTOVÁ (ed.), *Karel starší ze Žerotína. Z korespondence*, s. 188–189.

²⁸² F. HRUBÝ (ed.), *Moravské korespondence a akta II*, s. 108–110.

²⁸³ N. REJCHRTOVÁ (ed.), *Karel starší ze Žerotína. Z korespondence*, s. 85–87.

²⁸⁴ V. BRANDL (ed.), *Spisy Karla staršího z Žerotína. Listové psaní jazykem českým*, s. 47.

²⁸⁵ N. REJCHRTOVÁ (ed.), *Karel starší ze Žerotína. Z korespondence*, s. 84–85; F. DVORSKÝ (ed.), *Dopisy Karla st. z Žerotína 1591–1610*, s. 54.

Pokud některý jeho poddaný chtěl patřit pod jinou vrchnost, neváhal mu i v takovém případě vyjít vstříc jako roku 1630: „... ku paní tetě i na místě syna jejího přimluvíti se chci, jakož pak tímto psaním to činím a přátelsky za to žádám, aby paní teta jeho se jakožto jednoho vyhnance neštítla, ale jemu toho z milosti přála, aby mezi poddanejmi pana syna jejího mohl bezpečného bytu užítí, poněvadž nepochybuji, že jakž ku paní tetě a panu synu jejímu, jakožto vrchnosti, poslušně, tak i k poddanejm jich a k jednomu každému pokojně a náležitě se chovati bude.“²⁸⁶ Ovšem ne vždy Karel poddaným vyhověl – například nedovolil Kateřině Kordíkové z Olejnice, aby se mohla provdat za Jana T., jelikož nepatřila mezi spolehlivé poddané a Karel by nerad takovou nezodpovědnou osobu poslal dále.²⁸⁷

Podobně se zachoval v opačném případě, kdy poddaný cizí vrchnosti zatoužil po tom patřit pod Karla jako vrchnost – „... že jest mne Martin, ... poddaný Váš, skrze suplikaci svou oznámil, že jest mne sobě za pána svého zvolil, mne za to žádaje abych jej za poddaného svého přijal a jeho z poddanosti Vaší vyjednal, předkládaje, že jest se v městečku mém Dřevohosticích řemeslu stolařskému učiti a pokudž by se Pán bůh témuž řemeslu vyučiti dáti ráčil, lidem ním posluhovati a tak se na gruntech mých vedle vůle Boží živiti umínil.“ Karel mu vyhověl a u jeho bývalé vrchnosti vyprosil pro něj propuštění.²⁸⁸ Podobně vyhověl i žádosti Mikuláše Kostrovně, který již stejně několik let pobýval na Karlových gruntech a ostatní poddaní na něj pěli chválu.²⁸⁹

Karel byl značně zadlužen a svému úředníku Jiřímu na Náměšti dal podrobné instrukce, jak mají být dluhy placeny: „Poznamenání dluhů svých panu Absolonovi jsem odvedl a jeho se dožádal, aby spravování takových dluhů mých na sebe přijal; budete sobě oba pomáhati. Jak by dluhové moji placeni býti měli, prvé jsem Vám oznámil; na tom jsem také s panem Absolonem zůstal, totiž aby, pokudž možné bude, vždycky dluh dluhem placen byl; pokudž by pak možné nebylo, tedy důchody mými, aby se díry zahražd'ovaly. Škod žádných na mne nedopouštějte a obzvláště pak k ležení nedejte přijíti; ouroky včas spravujte, k kterýmžto důchod Dřevohostický obraťte.“²⁹⁰

Poslední dopis, který Karel stihl napsat před svojí smrtí, se týkal hospodářských záležitostí na Brandýse nad Orlicí – konkrétně v něm povolil místním poddaným vylovit z rybníku ryby, pokud klesne jeho hladina. Dále nechal na místním hejtmanovi rozhodnutí

²⁸⁶ F. HRUBÝ (ed.), *Moravské korespondence a akta II*, s. 302, 303.

²⁸⁷ V. BRANDL (ed.), *Spisy Karla staršího z Žerotína. Listové psaní jazykem českým*, s. 287.

²⁸⁸ TÝŽ (ed.), s. 300.

²⁸⁹ TÝŽ (ed.), s. 474.

²⁹⁰ TÝŽ (ed.), s. 53–54.

ohledně toho, jaké obilí má v úmyslu vysadit, a v neposlední řadě se zajímal o to, jak je možné, že z ovcí se v létě získalo tak málo vlny.²⁹¹

Na své dobré poddané myslel i ve své poslední vůli, kde figuruje řada odkazů pro jeho služebníky, především komorníky a písaře, ale i kočího a kuchtíka, a to z panství Přerova, Náměšti a Brandýsa.²⁹²

Celkově lze říci, že Karel nijak nevybočoval z řady vrchností tehdejší doby. Stejně jako ony dbal na ochranu svých poddaných před jinou vrchností, čímž si budoval i v této oblasti svoji prestiž. Karel chtěl mít na svých panstvích pořádek a nestrpěl, když někdo porušil jeho pravidla. V přivedení dalších poddaných na své statky viděl jako ostatní velmoži té doby možnost prosadit svou vůli a obohatit se. Nicméně, navzdory svému nevyrovnanému hospodaření na svých statcích a příliš ochotnému poskytování půjček, Karel opravdu strávil zbytek svého života v dluzích.

²⁹¹ N. REJCHRTOVÁ (ed.), *Karel starší ze Žerotína. Z korespondence*, s. 377–378

²⁹² K. MÜLLER(ed.), *Poslední vůle Karla staršího ze Žerotína*, s. 14

6. Věříci

Víra hrála v Karlově životě zásadní roli, jejímu vlivu na něj tak byla zákonitě věnována velká pozornost. Autoři se ale především zaměřili na projevy jeho náboženské orientace zejména v politické oblasti – například Josef Válka, který Karla hodnotí jako představitele myšlenky nadkonfesijního křesťanství a politika třetí cesty. František Hrubý se zaměřil na Karlovo přátelství s teologem Theodorem Bezou. Komplexně se snažil o zmapování Žerotínovy víry ve svém díle Tomáš Knoz, přesto ale nakonec skončil především u propojenosti víry se zdravím. Mezi prvními, kdo se o úlohu víry v Karlově životě zajímal, byl Otakar Odložilík, následoval Josef Janáček, Zdeněk Kalista a v poslední době Radek Fukala.

Karel starší ze Žerotína byl proslulý svým tolerantním pojetím náboženství²⁹³ a velice si cenil svobody vyznání.²⁹⁴ Pociťoval osobní nechuť k fanatikům, radikálům a přepjatým patriotům, kteří se svým chováním snažili zamaskovat neschopnost a zaostalost.²⁹⁵

Jeho víra byla díky učitelům Kratovi a Theodoru Bezovi postavena na intelektuálním vnímání světa²⁹⁶ a jeho mentalita byla formována vážným kalvínským moralismem.²⁹⁷ Podle Karlova názoru souviselo vzdělání se ctností člověka, proto pro něj bylo tak důležité. Díky vzdělání poznal svět evropské reformace a získal kontakty na Bezu, Brynda, Zwingera, Polana, Casmana, na které se obracel s žádostmi o pomoc či radu po zbytek svého života, jak ve svém díle uvedl Tomáš Knoz.²⁹⁸ Theodora Bezy si Karel dle Františka Hrubého velice vážil a neváhal pro něj v devadesátých letech zorganizovat na Moravě pomocnou akci.²⁹⁹

Při studiích v Ženevě Karla uchvátil tamní způsob života a řády. Díky tomu se utvrdil v přesvědčení, že se i veřejný život v obci má spravovat křesťanskými řády.³⁰⁰ Kromě toho byl přesvědčen o dokonalosti zemského práva, zemského zřízení a institucí.³⁰¹ Svými názory na to, že víra v jednoho Boha je společnou entitou, se dle Tomáše Knoze přibližoval názorům

²⁹³ Srov. R. FUKALA, *Karel starší ze Žerotína*, s. 18.

²⁹⁴ Srov. O. ODLOŽILÍK, *Karel starší ze Žerotína 1564–1636*, s. 182.

²⁹⁵ Cit. R. FUKALA, *Karel starší ze Žerotína*, s. 18.

²⁹⁶ Srov. T. KNOZ, *Karel starší ze Žerotína*, s. 211.

²⁹⁷ Srov. J. VÁLKA, *Karel starší ze Žerotína (1564–1636)*, s. 2; J. VÁLKA, *Karel starší ze Žerotína (1564–1636)*, s. 6.

²⁹⁸ Srov. T. KNOZ, *Karel starší ze Žerotína*, s. 212–214.

²⁹⁹ Srov. F. HRUBÝ, *Karel starší ze Žerotína*, s. 13.

³⁰⁰ Srov. O. ODLOŽILÍK, *Karel starší ze Žerotína 1564 – 1636*, s. 49.

³⁰¹ Cit. J. VÁLKA, *Karel starší ze Žerotína (1564 – 1636)*, s. 3; Srov. J. VÁLKA, *Karel starší ze Žerotína (1564–1636)*, s. 7.

kardinála Františka z Ditrichštejna a císařů Matyáše a Ferdinanda II.³⁰² Víra dle něj byla záležitost Boha a ne lidí, a nemá právo o ní rozhodovat ani panovník, ani vrchnost.³⁰³

Na základě studie Tomáše Knoze lze vystopovat Karlovo smýšlení ohledně propojenosti víry se zdravím, neboť Karel byl toho názoru, že Bůh je v životě člověka neustále přítomen, obdarovává člověka fyzickým zdravím, ale dopouští i nemoc, kterou posléze uzdravuje skrze lékaře. To potvrzovala i Jednota bratrská, pro kterou nemoc byla příležitostí, jak přivést lidi ke křesťanštějšímu myšlení.³⁰⁴ Dle mínění Zdeňka Kalisty musel Karel duchovní převahou vyvážit svoji křehkou tělesnou schránku.³⁰⁵ Otakar Odložilík tvrdil, že Karlova těžká choroba byla na druhou stranu úlevou pro jeho ducha, který se neustále zabýval tím, jestli byla jeho rozhodnutí správná či ne.³⁰⁶

Josef Válka ve svém díle poukázal na to, že náboženská víra dle Karla nemá nic společného se světským bojem, proto se dá Žerotín považovat za politika třetí cesty, ve kterém se mísí fenomén nadkonfesijního křesťanství s humanismem. Snažil se pomocí kompromisu vyhnout krutostem náboženských válek a odmítal nesmiřitelný náboženský fundamentalismus a jeho politizaci.³⁰⁷ Ovšem nakonec se mu princip nadkonfesijního křesťanství nepodařilo prosadit, jak konstatuje Tomáš Knoz.³⁰⁸ Dle Karla tedy měla moc sloužit pouze k tomu, aby člověk díky ní konal dobro³⁰⁹ a mír považoval za vzácný dar Boží.³¹⁰

Za celý svůj život se Karel dle konstatování Otakara Odložilíka nikdy nezpronevřil Jednotě a považoval všechny, kdo se hlásili k reformované nauce, za souvěrce. Podřizoval se jí v hlavních věcech – uznával autoritu duchovních na svých statcích a radíval se s nimi ve významných životních situacích, staral se o to, aby duchovní na jeho statcích hmotně nestrádali, a s ostatními chodíval do bratrského sboru na bohoslužby.³¹¹ Jednotu považoval za jedinou pravou církev.³¹² Proto se stal ochráncem a mecenášem kulturních snah Jednoty.³¹³

³⁰² Srov. T. KNOZ, *Mecenáš labyrintu*, s. 212.

³⁰³ Srov. J. VÁLKA, *Karel starší ze Žerotína (1564–1636)*, s. 3; J. VÁLKA, *Karel starší ze Žerotína (1564–1636)*, s.

³⁰⁴ Srov. T. KNOZ, „...s pomocí boží dosti mírně se mám...“, s. 195–196.

³⁰⁵ Srov. Z. KALISTA, *Čechové, kteří tvořili dějiny světa*, s. 73.

³⁰⁶ Srov. O. ODLOŽILÍK, *Karel starší ze Žerotína 1564–1636*, s. 184.

³⁰⁷ Srov. J. VÁLKA, *Karel starší ze Žerotína a problém jeho zrady*, s. 64, 67; J. VÁLKA, *Karel starší ze Žerotína (1564–1636)*, s. 3.

³⁰⁸ Cit. T. KNOZ, *Mecenáš labyrintu*, s. 205.

³⁰⁹ Srov. T. KNOZ, *Karel starší ze Žerotína*, s. 212.

³¹⁰ Cit. J. VÁLKA, *Karel starší ze Žerotína (1564–1636)*, s. 2; srov. J. VÁLKA, *Karel starší ze Žerotína (1564–1636)*, s. 6.

³¹¹ Srov. O. ODLOŽILÍK, *Karel starší ze Žerotína 1564–1636*, s. 49–50.

³¹² Srov. T. KNOZ, *Karel starší ze Žerotína*, s. 307.

³¹³ Srov. J. VÁLKA, *Karel starší ze Žerotína (1564–1636)*, s. 11.

Co se týče Karlova vztahu k jiným vyznáním, byl mu dle tvrzení Otakara Odložilíka značně cizí svět luteránů, ale sblížil se s krajany augsburského vyznání a nebyl tolik zaujat proti katolíkům jako jeho vrstevníci. Dokonce psal význačným šlechtickým katolického vyznání, např. Marii Manrique de Lara či Polyxeně Lobkovické z Pernštejna.³¹⁴

Dle Zdeňka Kalisty byla pro Karla podstatná otázka určení jeho vlastního osudu či osudu jeho okolí. Občas si pokládal i otázku, zda ho snad Bůh zavrhl?³¹⁵ Dlouho se trápil problémem předurčení jedněch ke spáse a druhých k věčnému ztracení.³¹⁶ Toto trápení vyústilo na počátku sedmnáctého století u Karla v hlubokou krizi týkající se právě problému, zda je či není předurčen k ztracení, poněvadž neduhy na něj Bohem seslané pokládal za projev boží nepřízně.³¹⁷ Na vzniku této krize se dle názoru Martina Holého podepsalo především úmrtí Karlovy ženy Elišky a následně i jeho syna Bedřicha.³¹⁸ Trpěl těžkou beznadějí, tvrdil, že modlitby jsou k ničemu, a dokonce u něj ochabla víra ve svatou Trojici a připadal si zcela opuštěn.

Tento stav trval několik měsíců a záchranu mu nakonec přinesla kniha poslaná od přítele Budovce, kterou napsal Otto Casman. Po přečtení Casmanovy knihy se Karlova víra obnovila, a to v ještě větší síle než předtím. Do budoucna usoudil, že je lepší v pokušení se obrátit spíše k víře než k rozumování, nicméně obavami o budoucnost trpěl i nadále. Často mu ale opětovně pomohla Casmanova kniha, která pro něj byla vždy povzbuzením.³¹⁹

Karlův vztah ke konverzím je historiky podrobně zmapován takto: Dle Tomáše Knoze radil po vydání Obnoveného zřízení zemského svému bratranci Baltazarovi, aby přestoupil ke katolictví.³²⁰ Ten nakonec díky jeho radě získal panství ve Valašském Meziříčí.³²¹ Dále dle Josefa Janáčka radil potají ženě Adama mladšího z Valdštejna Johance Emílii, aby naopak vytrvala a zůstala nekatoličkou, přestože ji Adam nabádal ke konverzi.³²² Na druhou stranu Valdštejnovu konverzi považoval za neodpustitelný hřích,³²³ ale nedistancoval se od něj kvůli tomu.³²⁴ Stejně tak přetrvalo i navzdory konverzi pouto s Karlem z Lichtenštejna, se kterým se Karel znal od studentských dob.³²⁵

³¹⁴ Srov. O. ODLOŽILÍK, *Karel starší ze Žerotína 1564–1636*, s. 54–56.

³¹⁵ Srov. Z. KALISTA, *Čechové, kteří tvořili dějiny světa*, s. 76, 77.

³¹⁶ Cit. R. FUKALA, *Karel starší ze Žerotína*, s. 19.

³¹⁷ Srov. O. ODLOŽILÍK, *Karel starší ze Žerotína 1564–1636*, s. 51.

³¹⁸ Srov. M. HOLÝ, *Šlechtičtí vzdělanci z českých zemí a evropská res publica litteraria v poslední třetině 16. a v prvních desetiletích 17. století*, s. 32.

³¹⁹ Srov. O. ODLOŽILÍK, *Karel starší ze Žerotína 1564–1636*, s. 52–53, 62.

³²⁰ Srov. T. KNOZ, *Državy Karla staršího ze Žerotína po Bílé hoře*, s. 200.

³²¹ Srov. Týž, s. 202; T. KNOZ, *Karel starší ze Žerotína*, s. 265.

³²² Srov. J. JANÁČEK, *Valdštejn a jeho doba*, s. 361.

³²³ Srov. J. JANÁČEK, *Valdštejnova pomsta*, s. 69.

³²⁴ Cit. T. KNOZ, *Karel starší ze Žerotína*, s. 100.

³²⁵ Srov. Týž, s. 45.

Posledně jmenovaná konverze se ho zvlášť dotkla, neboť neshledal dost vnitřních důvodů pro její realizaci.³²⁶ Mnoho porozumění naopak měl pro Viléma Slavatu, kterého poslal do Španělska k Justu Lipsiovi, který konvertoval již před časem.³²⁷ Dle mínění Josefa Janáčka Karel celkově pokládal konverzi za jeden z logických důsledků všeobecné politické bezzásadovosti.³²⁸ Přesto se však se svými příbuznými, kteří se odhodlali ke konverzi, nikdy nerozešel.³²⁹

Karel se velmi snažil podpořit počátky exilu Jednoty bratrské,³³⁰ intenzivně jí pomáhal a bedlivě sledoval dění v Lešně. Vzniklo tak trvalé spojení mezi Brandýsem, Lešnem a Vratislaví.³³¹ Po Bílé hoře hmotně podporoval česko-moravskou emigraci a ukrýval na svých statcích pronásledované souvěrce.³³² Byl ochráncem a mecenášem Jednoty bratrské.³³³ Navštěvoval ho rád Komenský a Karel mu přístupem ke své knižní sbírce usnadnil vědecké a společenské zrání.³³⁴ Chtěl vybudovat novou existenci Jednoty v uherském a polském exilu, na což během dvacátých a třicátých let věnoval nejvíce úsilí i finančních prostředků.³³⁵ Ovšem záchranu v exilu se mu pro bratrskou církev nepodařilo nalézt na dlouho, neboť bezpečným útočištěm pro ni nezůstalo posléze ani Polsko ani Slezsko.³³⁶

Byl si dobře vědom významu tiskárny a knihovny pro další osudy bratrské církve.³³⁷ Proto chtěl vytvořit v Přerově centrum Jednoty bratrské.³³⁸ Nepovedlo se mu ale přenést do Přerova z Ivančic českobratrskou akademii ani udržet v chodu bratrské nakladatelství a tiskárnu v Kralicích nad Oslavou.³³⁹ Nakonec tiskárnu zachránil rychlým přesunem na zámek Náměšť a archiv Jednoty bratrské přesunul do Lešna.³⁴⁰

Pomoci se Jednotě nesnažil jen v exilu, ale i doma, kdy na svých statcích poskytoval zázemí bratrským kněžím, nekatolickým úředníkům a zaměstnancům, které odmítl propustit, popřípadě tvrdil, že o konfesní příslušnosti svých zaměstnanců nic neví, stejně jako o přítomnosti bratrských kněží.³⁴¹

³²⁶ Srov. O. ODLOŽILÍK, *Karel starší ze Žerotína 1564–1636*, s. 55.

³²⁷ Srov. Týž, s. 55.

³²⁸ Srov. J. JANÁČEK, *Valdštejnova pomsta*, s. 70.

³²⁹ Srov. O. ODLOŽILÍK, *Karel starší ze Žerotína 1564–1636*, s. 56.

³³⁰ Srov. T. KNOZ, *Karel starší ze Žerotína*, s. 265.

³³¹ Srov. T. KNOZ, *Karel starší ze Žerotína*, s. 266.

³³² Cit. R. FUKALA, *Karel starší ze Žerotína*, s. 21; Srov. T. KNOZ, *Mecenáš labyrintu*, s. 211

³³³ Srov. J. VÁLKA, *Karel starší ze Žerotína (1564–1636)*, s. 6.

³³⁴ Srov. R. FUKALA, *Žerotínův slezský epilog*, s. 75.

³³⁵ Srov. T. KNOZ, *Mecenáš labyrintu*, s. 211, 212.

³³⁶ Srov. Týž, s. 205.

³³⁷ Srov. R. FUKALA, *Žerotínův slezský epilog*, s. 75.

³³⁸ Srov. T. KNOZ, *Karel starší ze Žerotína*, s. 87.

³³⁹ Srov. Týž, s. 15, 16.

³⁴⁰ Srov. F. HRUBÝ, *Karel starší ze Žerotína*, s. 14.

³⁴¹ Srov. T. KNOZ, *Državy Karla staršího ze Žerotína po Bílé hoře*, s. 70.

Lze jen souhlasit s názorem Davida Lišky, že Karel viděl jedinou spásu v křesťanské trpělivosti a odevzdanosti do vůle Boží.³⁴² Karel totiž o tom často psal, například: „Ochrane boží se poroučím a doufám, že mi ráčí ze všech nebezpečností pomoci, jakž to činí až doposavad.“³⁴³ V duchu tohoto myšlení radil Karel i svému vnukovi: „Ale poněvadž se až dosud zdá, že ten, od něhož přijímáme jak život, tak životní pohodu, určil jinak, je třeba považovat za veliké dobrodiní, nejen že ti vzhledem k jistým přestávkám, zmírňujícím bolest, jakžtakž stačí síly, nýbrž i to, že se dosud jasnými příznaky neukázala nutnost podnikat něco s Tvým zdravím ani uvažovat o radikálním léčení.“ Na konci dopisu Karel dodal, že své zdraví má poručit Bohu a modlit se.³⁴⁴

Ve věcech víry neváhal radit i preceptorovi vnuka Karla jako například v dopise: „Pokud se týká účasti na svaté večeři, má se to tak – a Karel Tě informoval – že jsem nedovolil, aby přijímal večeři Páně jinde než ve společnosti pravověrných reformovaných a jmenovitě jsem uvedl Basilej.“ Následovalo Karlovo doporučení preceptorovi, že při ochabnutí víry jeho vnuka je třeba, aby ho doprovodil do Basileje na Velikonoce, ale předtím ho musí poučit o svátostech.³⁴⁵

Co se konverzí týče, tak se Karla velice dotkla Lichtenštejnova konverze, o které roku 1599 informoval Theodora Bezu: „O jedné bych Vám však chtěl napsat sám: zcela nedávno se obrátil zády k pravdě jeden z nejpřednějších pánů v naší zemi, pan Karel z Lichtenštejna, ostatně šlechtic na slovo vzatý a poctivec. Byl však sveden intrikami jezuitů a dvorskými sirénami. Ti den co den někoho zlákaají, takže už máme nekonečný počet těchto odpadlíků a bude jich přibývat, nezasáhne-li Bůh.“³⁴⁶

Smrtí Theodora Bezy byl Karel hluboce zasažen, jak je vidět z následujícího listu: „Ženevští přátelé mi oznámili, že Theodor Beza v nedávných dnech odešel z tohoto života a přešel tak do nebeské vlasti. Myslím si, že to byl skvělý závěr, poněvadž, když přestál životní zkoušky, obtíže namáhavého úřadu, neduhy stáří... stal se účastníkem oné blaženosti, k níž se upínáme všichni, kdo jsme se přihlásili ke Kristu. Nám se nepřísluší příliš naříkat nad ztrátou muže, jenž nám i potomkům zanechal po sobě cennou a prospěšnou památku tak znamenitým dílem...“³⁴⁷

Nelze pochybovat o tom, že by Karla postihla opravdu hluboká a závažná krize. O velikosti této náboženské krize se můžeme přesvědčit díky dopisu: „... že totiž jsem byl

³⁴² Srov. D. LIŠKA, *Tři osudem stíhaná manželství Karla staršího ze Žerotína*, s. 45.

³⁴³ N. REJCHRTOVÁ (ed.), *Karel starší ze Žerotína. Z korespondence*, s. 374.

³⁴⁴ Táž (ed.), s. 143–145.

³⁴⁵ Táž (ed.), s. 109–112.

³⁴⁶ Táž (ed.), s. 107–109.

³⁴⁷ Táž (ed.), s. 201, 202.

pokoušen a opravdu zle se zapletl do nesnadné a vsutku v mnoha ohledech nebezpečné otázky o jistotě svého spasení, která mne tak velice trápila, a do té míry pohlcovala, že jsem se zmítal sem a tam v bouřích nejistoty a šalbách ďábelských úskoků, takže jsem nebyl dalek úplného zoufalství.“ Dále pokračuje tím, že nakonec mu Bůh nabídl pomoc a Karel se pomalu zotavoval.³⁴⁸

Žerotín na svých panstvích ukrýval kněží a neváhal se jich zastat, což je vidět na následující ukázce: „... že já na svých kolaturách a farách brandejských žádnéjch predikantů a domělejch farářů, kteří by přední buiči a z předních původů a podpalů té nedávné, v království českém povstalé rebelie byli, nemám. Než mám kněží a faráře, božího slova kazatele, které sem po dobré paměti bratru mém, panu Janu Divišovi z Žerotína, na tom statku zastihl a které sem potom, maje toho moc a právo jakožto pořádněj pán a kolátor sám dosadil...“ Následovalo ujištění o tom, že kdyby Karel spatřil na svých statcích kněží, jež se zúčastnili rebelie proti císaři, tak by to ihned nahlásil.³⁴⁹

Podobného rázu je i tento dopis: „... že jestli mne kdo u jejich milosti tím oškřiviti chce, jako by se jaké kněžstvo na gruntech brandejskejch zdržovalo s mejm vědomím a povolením, že mi křivdu činí, neb ačkoli sem já žádného nevyhnal, avšak dávno sem jim návěští dal všechněm, aby se jinam obrátili... Podlé čehož se všichni odebrali i jeden šlakem jsa poražený, kterej na dvě léta netoliko z lůže, než ani v lůži se nehejbal, boje se horšího něčeho, odjeti musel, a jak se na místo dostal, skrze nepohodlí na cestě přetrpěné život svůj dokonal.“³⁵⁰

Lidé se na Karla obraceli i ve věcech náboženských. Svědčí o tom i Karlova rada, jak postupovat při křtu, když do Brna je vstup evangelickým kněžím zakázán: „Odkudž mi se vidí, dal-li by pán Bůh, aby děťátko čerstvé bylo, aby se s křtem poprodlilo, až by se mohlo někam přes pole dovézt. Pakli by bylo mdlé a že by s křtem odkládati nebezpečno bylo, spíše bych měl k tomu raditi, abyste je ráčili dáti faráři městskému křtiti nežli tak nekřtěného nechati aneb některého dobrého člověka, kterej by mohl ještě mnohým dušem k spasení pomoci, zavésti a k zkáze a zahynutí jemu posloužiti.“³⁵¹

Pozoruhodný je Karlův postoj ke křtu, kde jednou nesouhlasí s kmotrovstvím: „Na žádost pak tvou bych to rád učinil a ke dni v psaní Tvém oznámenému na Holešov přijel a tomu děťátku Vašemu za jednoho rukojmí a kmotra při svatém křtu, jsouce Vám tím podlé krve i povinnosti křesťanské povinen, postavil: ale před Tebou netajím, že jsem se do jistého

³⁴⁸ Táž (ed.), s. 163–167.

³⁴⁹ F. HRUBÝ (ed.), *Moravské korespondence a akta I*, s. 421, 422.

³⁵⁰ F. HRUBÝ (ed.), *Moravské korespondence a akta II*, s. 200–202.

³⁵¹ N. REJCHRTOVÁ (ed.), *Karel starší ze Žerotína. Z korespondence*, s. 338–339.

času žádnému děťátku kmotrem býti z slušných příčin odpověděl a až do této chvíle tak zdržel, že ačkoli již několikráte od pánů a přátel svých v tom pohledáván jsem byl, však každému jsem toho odepřít musel.³⁵²

Podruhé s kmotrovstvím souhlasí: „... žádajíce, abych k vaší milosti v outerý před tímž dnem na Tavikovice přijel a za též děťátko v rukojemství Pánu bohu se postavil, uznávaje se tím podle povinnosti křesťanské Vaší milosti býti povinen, chci tak na žádost vaší milosti učiniti a na jmenovaný den, bude-li vůle Boží, přijeti i také dálemi dceře Vaší milosti kmotrem býti.“³⁵³ Podle mě je tento rozdílný přístup způsoben načasováním žádosti Viktorýna ze Žerotína, který prosil Karla o kmotrovství pro svou dceru roku 1598 a setkal se s jeho odmítnutím, protože právě v té době u Karla propukla náboženská krize. Z toho dle mého názoru plyne, že poté, co Karel přestál tuto krizi, byl roku 1606 ochoten vyhovět žádosti Jiříka z Hodic.

Pro Karla byla prioritou náboženská svoboda a v dopise z roku 1628 uvedl, že pokud by měl mít nějaké obtíže při praktikování své víry, tak si raději najde místo k žití v Polsku.³⁵⁴ Jelikož se skutečně vyskytl nátlak na jinověrce, aby opustili zemi či konvertovali ke katolické víře, tak se Karel rozhodl pro exil. Nicméně odchod ze země nebyl pro Karla ničím jednoduchým a s obavami se svěřil v dopise – „A jistě tomu můžete věřiti, žeť mezi mnoheimi odpornostmi, které mne v životě potkaly, jest tato jedna z nejbolestnějších... a kdybych věděl, jak tomu překaziti, jistě bych to učinil, ano kdyby jiní časové byli, nežli sou, a neschylovalo se k tomu, že příčinou náboženství ven z země této odebrati se a skrze to svých vlastních statkův zanechatí a opustiti musím, chtěl bych vpravdě všelijak na to mysliti a o to pečovati, abych jej sám k ruce své... dostati a držeti mohl, tak aby v rodu našem zůstáváje, nebylo vám potřebí vrchnosti měniti.“ Ale i v této situaci se Karel poručil boží milosti a doufal, že vše dobře dopadne.³⁵⁵

A těm, co do exilu neodešli a poté se divili, že jsou jim v praktikování jejich víry kladeny překážky, Karel napsal toto: „Že se vám od nepřátel pravdy boží ledajakés příkoří a překážky v svobodném služeb božích provozování a slova jeho svatého kázání děje, nic to není divného, nebo církev boží musí protivenstvím poddána bejti a po tom se poznává. Trpíte-li pohanění pro jméno Kristovo, blahoslaveni ste, nebo duch ten slávy a boží na vás odpočívá, jemuž zajisté strany jich rouhání se děje, ale strany vás oslavován bejvá, a když Bůh bejvá oslavován skrze nás, i nám také částku té slávy své uděluje, které zbavuje nepřátely.“³⁵⁶

³⁵² V. BRANDL (ed.), *Spisy Karla staršího z Žerotína. Listové psaní jazykem českým*, s. 272.

³⁵³ Týž (ed.), s. 54.

³⁵⁴ F. HRUBÝ (ed.), *Moravské korespondence a akta II*, s. 153, 154.

³⁵⁵ N. REJCHRTOVÁ (ed.), *Karel starší ze Žerotína. Z korespondence*, s. 340–341.

³⁵⁶ F. HRUBÝ (ed.), *Moravské korespondence a akta II*, s. 323–324.

Přikláním se k tvrzení Josefa Války, že Karel patřil mezi intelektuály, kteří ztráceli a znovu hledali víru v boží řád světa, přitom snadno propadal skepsi, melancholii a vztah ke světu vyjadřoval ironií, sarkasmem a humorem.³⁵⁷ Podle mě je to opravdu výstižné hodnocení Karlova nitra. Jak je vidět z výše uvedených ukázek korespondence, víra hrála v Karlově životě opravdu nezastupitelnou roli. Počátky jeho víry byly dány jednak studiem na ivančické akademii, jednak posléze studijními pobyty v Basileji a Ženevě. Karel pevně věřil tomu, že Jednota bratrská je ta správná církev a neváhal později investovat do její záchrany a působení v exilu nemalé peníze.

Samozřejmě, že i jeho víra prošla vývojem a to, že Karel přestál opravdu velkou životní krizi jistot, mluví za vše. Osobně si myslím, že Karel po překonání krize ještě více na své víře lpěl a snažil se ve stejném duchu působit i na ostatní. Přesto se nerozešel s těmi, kdo neustáli reformační tlak a konvertovali, neboť díky vlastní zkušenosti věděl, že člověk je ve své podstatě velice slabý a vše je řízeno Bohem.

Na závěr asi nejvíce o Karlově náboženském smýšlení vypovídá tento dopis: „Chceš-li se držet Boha budeš pamatovat, že můžeš být zaskočen jak dobrou, tak špatnou pověstí; rozum to bude ovšem popírat a bude pokládat špatnou pověst za nežádoucí. Všichni jsme od přírody nakloněni k svévolnému pobožnůstkářství a každý se vroucněji drží kultu, který si oblíbil. Proto také mezi zbožností nabyla převahy přehnaná postní praxe nad střídmostí... Z výstřední zbožnosti je sestup do pekel právě tak snadný jako z podobně výstředních neřestí.“³⁵⁸

³⁵⁷ Srov. J. VÁLKA, *Karel starší ze Žerotína a problém jeho zrady*, s. 59.

³⁵⁸ N. REJCHRTOVÁ (ed.), *Karel starší ze Žerotína. Z korespondence*, s. 232–235

7. Nemocný

V rámci dosavadní historiografie se pravděpodobně nejvíce na Karlovo zdraví a nemoci soustředil Tomáš Knoz, a to nejen ve své monografii o Karlu ze Žerotína, ale hlavně ve své studii *S pomocí boží dosti mírně se mám*.³⁵⁹ Posléze vydal všechny zmínky o Žerotínových nemocech v jeho korespondenci v Časopise moravského muzea pod názvem *Karel st. ze Žerotína – subjektivní anamnéza*.³⁶⁰ Před Knozem se problematikou Karlova zdraví ve svém díle systemeticky zabýval Otakar Odložilík.

Odložilík ve své monografii tvrdí, že Karel „nikdy nebyl pevného zdraví a často vážně churavěl.“³⁶¹ K tomuto tvrzení se přiklonil i Kalista, který napsal, že Karel měl odmala nevalné zdraví.³⁶² Odložilík dále uvedl, že Karel po svých předcích patrně zdědil sklon k neduživosti. Celkově označil jako původce rozvratu jeho tělesných sil a nemoci tehdejší způsob života s nekonečným hodováním a pitkami, ačkoli Karel se dle něj vyvaroval v tomto ohledu výstředností a nikdy nepil přes míru. To bylo způsobeno i jeho výchovou a tělesnou slabostí, kvůli které byl nabádán k rozvážnosti v životosprávě.³⁶³

Dle závěrů Tomáše Knoze se Karel velice zřídka vyjadřoval o svém stavu. V omezené míře psal dopisy, ve kterých by jen informoval o svém zdraví. Pakliže je napsal jen za tímto účelem, tak to bylo adresováno pouze lidem, k nimž choval zvláštní důvěru. Na první místo mezi osobami, kterým se Karel svěřoval, patřil strýc Fridrich a Karlův mladší bratr Jan Diviš, který též trpěl těžkou dnou. Žerotín zastával názor, že je možné všem nemocem do jisté míry předcházet dobrou životosprávou.³⁶⁴

Otakar Odložilík soudí, že kořenem Karlových nesnází byly poruchy v činnosti zažívacího ústrojí, které se nejčastěji projevovaly silnými a vyčerpávajícími průjmy.³⁶⁵ To potvrzuje ve své studii i Tomáš Knoz, který zjistil, že střevní a žaludeční problémy Karla trápily po celý život.³⁶⁶ Kromě toho jej často sužovaly bolesti v dolních končetinách – nožní

³⁵⁹ T. KNOZ, „...s pomocí boží dosti mírně se mám...“, *Zdraví a nemoci Karla staršího ze Žerotína*, Časopis moravského muzea, Vědy společenské 82, 1997, s. 183–199.

³⁶⁰ T. KNOZ (ed.), *Karel st. ze Žerotína – subjektivní anamnéza*, in: Časopis Moravského muzea, Vědy společenské 82, 1997, s. 209–258

³⁶¹ Cit. O. ODLOŽILÍK, *Karel starší ze Žerotína 1564–1636*, s. 25

³⁶² Srov. Z. KALISTA, *Čechové, kteří tvořili dějiny světa*, s. 73

³⁶³ Srov. O. ODLOŽILÍK, *Karel starší ze Žerotína 1564–1636*, s. 25, 28–29

³⁶⁴ Srov. T. KNOZ, „...s pomocí boží dosti mírně se mám...“, „s. 191, 192, 194

³⁶⁵ Srov. O. ODLOŽILÍK, *Karel starší ze Žerotína 1564–1636*, s. 26

³⁶⁶ Srov. T. KNOZ, „...s pomocí boží dosti mírně se mám...“, „s. 189

dna, pakostnice a růže. Dále trpěl nechutenstvím, nadýmáním, průjmami, zimnicemi, horečkou, bolestmi hlavy a celkovou malátností.³⁶⁷

Počátek dny datoval Otakar Odložilík i Tomáš Knoz do roku 1596, kdy se poprvé objevily bolesti v noze.³⁶⁸ Naproti tomu dle kosterních pozůstatků Ladislavy Horáčkové a kol. první příznaky dny vidí až v roce 1604, kdy bylo Karlovi čtyřicet let; zpočátku se jednalo především o kloubní potíže.³⁶⁹

První velká zdravotní krize u Karla nastala po tažení do Francie, po kterém se rozhodl odjet na léčení do Itálie, kde se půl roku jen velmi obtížně zotavoval z těžké nemoci.³⁷⁰ Následovala další krize v zimě na přelomu let 1599 a 1600, kdy byl Karel několik týdnů v neustálém ohrožení života, stejně jako jeho žena.³⁷¹

Ale nejsilnější nápor choroby vypukl v letech 1624 a 1625; roku 1631 vyvrcholily jeho obtíže natolik, že považoval za nutné sepsat testament.³⁷² Během posledních tří let došlo k výraznému zhoršení jeho stavu,³⁷³ kdy roku 1634 propukla u Karla další velká krize³⁷⁴ a o rok později se cítil ještě hůře a mezi exulanty se objevily pověsti o jeho smrti.³⁷⁵ Karel tyto roky strávil skoro celé na loži, z něhož vstával jen výjimečně. Nakonec se ale naděje na vyléčení nesplnily a teprve smrt 9. 10. 1636 ukončila jeho strádání.³⁷⁶

Mezi Karlovými učiteli se již od jeho mládí vyskytovala řada lékařů – Jan Krato z Kraftheimu, Václav Lavín z Ottenfeldu, Joachim Camerarius a Jakub Zwinger.³⁷⁷ Václava Lavína z Ottenfeldu, který posléze pečoval i o Karlovu manželku Kateřinu Annu,³⁷⁸ si Karel velmi vážil. Stal se mecenášem řady lékařů,³⁷⁹ například právě Matyáše Lavína, který byl poté spolu s Timinem Karlovým osobním lékařem a důvěrníkem až do roku 1608. Dalším lékařem byl Vavřinec Suchart a Jan Jakub Vadeborn, který dohlížel i na Bohunku, Žerotínovu dceru.³⁸⁰

³⁶⁷ Srov. Ladislava HORÁČKOVÁ – L. BENEŠOVÁ – H. ELIÁŠOVÁ, *Kosterní pozůstatky z žerotínské hrobky v Bludově*, in: František SPURNÝ (ed.), *Karel starší ze Žerotína a jeho doba. Sborník příspěvků z vědeckého symposia 6. a 7. listopadu 1993 v Bludově*, Bludov 1995, s. 15.

³⁶⁸ Srov. O. ODLOŽILÍK, *Karel starší ze Žerotína 1564–1636*, s. 26; T. KNOZ, *Karel starší ze Žerotína*, s. 288.

³⁶⁹ Srov. Ladislava HORÁČKOVÁ – L. BENEŠOVÁ – H. ELIÁŠOVÁ, *Kosterní pozůstatky z žerotínské hrobky v Bludově*, s. 15.

³⁷⁰ Srov. F. HRUBÝ, *Karel starší ze Žerotína ve válce turecké*, in: *Časopis matice moravské* 52, 1928, s. 201.

³⁷¹ Srov. O. ODLOŽILÍK, *Karel starší ze Žerotína 1564–1636*, s. 26.

³⁷² Srov. T. KNOZ, „...s pomocí boží dosti mírně se mám...“, s. 190.

³⁷³ Srov. Ladislava HORÁČKOVÁ – L. BENEŠOVÁ – H. ELIÁŠOVÁ, *Kosterní pozůstatky z žerotínské hrobky v Bludově*, s. 15.

³⁷⁴ Srov. T. KNOZ, „...s pomocí boží dosti mírně se mám...“, s. 191; T. KNOZ, *Karel starší ze Žerotína*, s. 289.

³⁷⁵ Srov. O. ODLOŽILÍK, *Karel starší ze Žerotína 1564–1636*, s. 177.

³⁷⁶ Srov. O. ODLOŽILÍK, *Karel starší ze Žerotína 1564–1636*, s. 27; T. KNOZ, „...s pomocí boží dosti mírně se mám...“, s. 191; LIŠKA, David, *Tři osudem stíhaná manželství Karla staršího ze Žerotína*, s. 49.

³⁷⁷ Srov. T. KNOZ, *Karel starší ze Žerotína*, s. 283.

³⁷⁸ Srov. T. KNOZ, „...s pomocí boží dosti mírně se mám...“, s. 185.

³⁷⁹ Srov. T. KNOZ, *Karel starší ze Žerotína*, s. 284.

³⁸⁰ Srov. T. KNOZ, „...s pomocí boží dosti mírně se mám...“, s. 185.

Karel často využíval většího počtu lékařů ke konzultaci. Vedle lékařů se v jeho blízkosti vyskytovali i novokřtěnění felčáři – barvíři, kteří měli za úkol mírnit bolest. V knihovně měl Žerotín celou řadu lékařských knih a sám dokázal určit diagnózu některých nemocí, a rovněž je někdy latinsky pojmenovat.

Dle Tomáše Knoze byl Karel neoficiálním koordinátorem lékařské praxe na Moravě a obracela se na něj řada lidí se žádostmi o radu ve své nemoci či prosbami o zprostředkování kontaktu na lékaře. Ovšem ne vždy byl Žerotín ochoten vyjít vstříc požadavkům na zprostředkování lékařů. Nicméně poskytoval rady a medikamenty i svým služebníkům.³⁸¹

Karel trpěl skepsí vůči svému tělesnému stavu a fyzickým možnostem.³⁸² Navíc jej často v důsledku špatného zdravotního stavu sužovaly mrzuté nálady a melancholie. Problém zdraví a nemoci považoval za problém náboženský.³⁸³ Věřil tomu, že Bůh uzdravuje skrze lékaře a zároveň obdarovává člověka fyzickým zdravím.³⁸⁴

Žerotína jeho nemoc omezovala i v psaní dopisů. Na tento problém Karel ve své korespondenci upozornil několikrát a z dopisů je zřejmá jeho roztrpčenost z tohoto handicapu. Příkladem může být list J. A. Komenskému: „Byl bych pak rád rukou svou psal, ale netajím před Vámi, že jsem se včera dosti těžce na náchtu roznemohl, k čemuž se i růže přirazila. A poněvadž jsem nemohl k tomu sám postačiti, musil jsem písaři poručiti, to na mým místě vykonati.“³⁸⁵ Nicméně z dopisu Jakubu Guetlinovi je už patrné, že Karel údel člověka neschopného psaní snášel velice těžce: „Třebaže se ještě ani nyní necítím natolik dobře, abych se mohl plně věnovat psaní či diktování, přece však, abyste se nedostali pro mé příliš dlouhé mlčení do rozpaků měl jsem za nutné raději si způsobit násilí než abyste byli bez zpráv ode mne.“³⁸⁶

Další příklad jeho soužení z neschopnosti dříve odepsat představuje následující dopis: „... mne zachvátila zánětlivá horečka, způsobená slabostí srdce a nevhodným bydlením. Tím, že mě dost nepříjemně a mrzutě držela po čtyři dny, oslabila mne natolik, že jsem se nemohl dát do řádné práce. To byl důvod, proč jsem navzdory svému přání a úmyslu oddálil odpověď.“³⁸⁷ Naproti tomu o to větší měl Karel radost, když se mu alespoň dočasně vrátila schopnost něco samostatně napsat – „... že ještě z milosti boží tolik síly v rukou mám, abych

³⁸¹ Srov. TÝŽ, s. 185–188, 193–194.

³⁸² Srov. TÝŽ, s. 196.

³⁸³ Srov. T. KNOZ, *Karel starší ze Žerotína*, s. 285, 287.

³⁸⁴ Srov. T. KNOZ, „...s pomocí boží dosti mírně se mám...“, s. 196.

³⁸⁵ F. HRUBÝ (ed.), *Korespondence Karla st. z Žerotína s J.A. Komenským*, s. 69.

³⁸⁶ N. REJCHRTOVÁ (ed.), *Karel starší ze Žerotína. Z korespondence*, s. 109–112.

³⁸⁷ TÁŽ (ed.), s. 258–260.

sám mohl něco naškrtati, ač to navždycky bejvá, neb někdy takovou v nich mdlobu cítím a někdy i třesení, že nemohu perem vládnouti...³⁸⁸

Naopak ještě více ho rozmrzelo, pokud nebyl schopen se pod nadiktovaný dopis ani podepsat: „Poněvadž nyní opět velmi mdlej a nestatečným se nacházím, nemohl sem se vlastní rukou v psaní tomto podepsati.“³⁸⁹ A ještě hůře Žerotín snášel, pokud nebyl schopen diktovat a mluvit – „Dále vám žaluji, že již asi od půl druhého léta velmi špatně mluvím, ne abych na řeči, chvála Pánu Bohu, jakej nedostatek trpěl, než tak sem ochraptěl, že jest mi, když mluvím, velmi málo a těžko rozuměti. Hrubě mne to trápí, ale z rukou božích sme povinni i dobré i zlé věci přijímati. Psáti pro mdlobu v rukou dokonce téměř nemohu a diktovati s velkou těžkostí mi přichází, takže nevím téměř co činiti.“³⁹⁰

Karlova velká zdravotní krize se vskutku odehrála v roce 1600, což je zjevné z tohoto psaní: „Nebezpečná choroba těla, bezmála smrtelná, jež mě trápila bez přestávky čtyři měsíce, byla vystřídána o mnoho těžším onemocněním ducha, jež vzplálo především z dlouhodobé slabosti, pak i z předčasné smrti mé nejdražší manželky.“³⁹¹

Oprávněné je i tvrzení Otakara Odložilíka, že později o Karlovi též kolovaly pověsti jako o mrtvém, neboť on sám o tom podal svědectví: „O mně že Vám přišla pověst, které ste neradi dostali, nic se nedivím, neb sem v pravdě téměř celou zimu a potom i jaro stonal, ale ráčil mne zase Pán Bůh posilniti, takže sem mohl tuto cestu vykonati.“³⁹² Taktéž Žerotínova choť Kateřina se ve svém dopise z roku 1634 zmínila o této pověsti: „Takže, buď pán bůh z toho pochválen, pravda není, co jste o nás za noviny míti ráčily, že by můj nejmilejší pán umřítí měl, o čemž slyšíce, že ste nade mnou lítost nésti ráčily, vaše milosti z toho, jako i z vinše pobožnýho, kterej mne se pánem mejm činiti ráčíte, velice děkuji.“³⁹³

Řada dopisů popisuje podrobně Karlovy zažívací obtíže, například: „Čtyři dny jsem byl upoután na lůžko střevním katarem, předtím a potom už stále mi bylo dobře.“³⁹⁴ Podobné je svědectví z 1629: „Já předce v své nemoci zůstávám a hrubě mdlej sem, nic mne více netrápí jako to, že ani k jídlu, ani k pití chuti nemám. Předěšle sem hned nic nemohl jísti, ani chleba, ani masa, leč polívku nějakou neb vaření; nyní trochu pojídám, ale přebídně.“³⁹⁵ Nejvíce je jeho trápení vidět na tomto dopise: „Jím dosti dobře od těch krmí, k nimž chuť

³⁸⁸ F. HRUBÝ (ed.), *Moravské korespondence a akta II*, s. 319, 320.

³⁸⁹ N. REJCHRTOVÁ (ed.), *Karel starší ze Žerotína. Z korespondence*, s. 378; Podobně T. KNOZ (ed.), *Karel st. ze Žerotína – subjektivní anamnéza*, s. 231, 258.

³⁹⁰ TÁŽ (ed.), s. 374–376; Další příklad T. KNOZ (ed.), *Karel st. ze Žerotína – subjektivní anamnéza*, s. 253.

³⁹¹ TÁŽ (ed.), s. 116–118; Stejně T. KNOZ (ed.), *Karel st. ze Žerotína – subjektivní anamnéza*, s. 213.

³⁹² F. HRUBÝ (ed.), *Moravské korespondence a akta II*, s. 323–324.

³⁹³ F. DVORSKÝ (ed.), *Listy paní Kateřiny z Žerotína rozené z Valdštejna I–II*, s. 228–219.

³⁹⁴ N. REJCHRTOVÁ (ed.), *Karel starší ze Žerotína. Z korespondence*, s. 65–67; Podobně T. KNOZ (ed.), *Karel st. ze Žerotína – subjektivní anamnéza*, s. 210, 216.

³⁹⁵ N. REJCHRTOVÁ (ed.), *Karel starší ze Žerotína. Z korespondence*, s. 352–354.

mám, než jinech téměř nemohu cítit... Největší těžkost v žaludku mi vězí, noha jest sice již téměř uzdravena, takže znamení předešlých bolestí málo na ní zůstává, ale s žaludkem se nechce polepšovati, takže nevím, co dále s ním bude. Však s tím vším se pánu Bohu poroučím.“³⁹⁶ Také Kateřina se ve svých dopisech nebránila poměrně důkladným popisům manželských zažívacích potíží, například v dopise Anně Marii ze Žerotína: „... že mnohem churavější můj nejmilejší pán, když sem se v tomto psaní podpisovala v způsobu a nedostatku svým se nachází, tak se mu velice stolice... strhly, že jich dnes mnohonácte s velkou bolestí snesl.“³⁹⁷

Zdaleka největší obtíže však Karlovi působily časté bolesti nohy, kterou postihla dna a růže a velice často i obě choroby najednou. Kateřina velice často referovala o stavu svého manžela: „Jakož pán až dosavad z lůže se mnoho nehejbá a na žádnou nohu se ani postavití nemůže, krom že se dá někdy, když s ním lépe jest, na stolicí ke stolečku posaditi, že tak za hodinu neb dvě posedí a se mnou poobědvá, ale hned zatím zase do lůže se navrátiti musí, poněvadž jest již hrubě zemdlelej a k tomu kašel těžkej od drahního času ho trápí, až se někdy za některej den něco s ním polepší, ale nic to stálý nebejvá, hned zase hůře jest.“³⁹⁸ Na jiném místě hovoří o manželově trápení takto: „Pán taky nejvíce na ty svý bídny nohy sobě naříká a s nimi již teď ve dne i v noci jednak od bolesti, anebo zase od svrabu trápení okouší, z kterýchž mu vždycky tak teče; nyní doktoři mu radili a se pánem se na tom snesli, aby některých skrovných prostředků užíval, kterýmž pán Bůh rač požehnati a dáti, aby mohly prospěšny bejti a k dobrému zdraví posloužiti.“³⁹⁹

Kateřina ke Karlovi volala doktora Vaderborna, aby mu pomohl, když se k podagře přidala i růže.⁴⁰⁰ Nicméně nijak spokojena s jeho službami nebyla, což dokládá i její dopis Bohunce z Tiefenbachu – „Doktor Vadeborn, ač tu dvakráte ten tejden u pána byl, však jak víte jejich obyčej, že přijede, nakoukne a nic nespraví, tak taky on udělal; kdyby pán Bůh sám neretoval, špatná jejich pomoc jest...“⁴⁰¹ Nakonec byl stav Karlovy nohy natolik vážný, že doktoři přistoupili k radikálnímu způsobu léčby, při kterém se Karlovi pomocí otevřených ran udělaných do jeho nohy snažili ulevit od bolestí. Také o tomto referovala Kateřina: „Kdež před vaší milostí netajím, že se s mejm nejmilejším pánem až dosavad velmi málo polepšuje a

³⁹⁶ F. HRUBÝ (ed.), *Moravské korespondence a akta II*, s. 499–501.

³⁹⁷ F. DVORSKÝ (ed.), *Listy paní Kateřiny z Žerotína rozené z Valdštejna I–II*, s. 92–93.

³⁹⁸ N. REJCHRTOVÁ (ed.), *Karel starší ze Žerotína. Z korespondence*, s. 398–399.

³⁹⁹ F. DVORSKÝ (ed.), *Listy paní Kateřiny z Žerotína rozené z Valdštejna I–II*, s. 23–25; podobně T. KNOZ (ed.), *Karel st. ze Žerotína – subjektivní anamnéza*, s. 243.

⁴⁰⁰ Viz. F. DVORSKÝ (ed.), *Listy paní Kateřiny z Žerotína rozené z Valdštejna I–II*, s. 102–103; stejně tak T. KNOZ (ed.), *Karel st. ze Žerotína – subjektivní anamnéza*, s. 252.

⁴⁰¹ F. DVORSKÝ (ed.), *Listy paní Kateřiny z Žerotína rozené z Valdštejna I–II*, s. 104–105.

jako říkáje čím dále ještě větších bolestí okouší, nebo již přes 13 děr v tý noze bolavý má a nevím, co dále bude.“⁴⁰²

Sám Karel popsal nejednou své trápení s dnou a růží jako v dopise z roku 1628 – „Já sem teď stonal přes dvě neděle, nejprv na růži, potom na dna, již pak zase z daru božího povstal sem, však na nohy nikam ještě nemohu, než nositi se dáti musím.“⁴⁰³ Další popis následuje na jiném místě: „Dnes v pondělí po neděli prosítebné dvě neděle minuly, jak moc dna nejprv do ruky pravé, potom do obou noh velmi těžce napadla a ještě mne drží, avšak bolesti na větším díle již přešly, jediné že ještě na nohy dobře dostupovati a rukou vládnouti nemohu, avšak cele věřím pánu Bohu, že mne toho zprostiti a k zdraví zase přivéstí ráčí.“⁴⁰⁴

Karel často kvůli bolestem nohy nemohl pořádně chodit: „Já na svou nohu předce neduživý jsem; špatně se hojí, nemohu choditi bez hůlky a to ještě s bolestí a kulháním...“⁴⁰⁵; podobně je na tom roku 1612: „Oznamuji Vám pak, že jsem dvanáct nedělí pořád na pravou nohu se zle měl, otevřela mi se, jak jsem se z pohřbu strejce svého z Hustopeč navrátil; od té chvíle měl jsem ji otevřenou, až teď teprv ode tří dní z milosti Boží mně se zavřela. Měl jsem s ní veliké trápení, ale větší ještě svízel; neb jsem nic právě v žádných věcech řídit nemohl, ani se o jakou práci opravdově ujíti, ale již ku Pánu Bohu naději mám, že jsem toho znikl. Neb ačkoli mi včera noha otekla trochu od chůze, dnes jsem však nic takového přílišně spatřiti nemohl.“⁴⁰⁶ Nejhorší případ nastal, pokud se Karel nemohl vůbec hýbat.⁴⁰⁷

K výskytu zimnice i horečky v Karlově životě se váže následující dopis: „Potom, co jsem se vrátil, přepadla mě hned druhý den nadmíru těžká zimnice, související s těžkou nákazou, jež mě nepřetržitě celé tři týdny tak sužovala, že zprvu nebyla vůbec žádná naděje na uchování života. Když jsem pak byl vysvobozen z tohoto nebezpečí, vyčerpaly se do té míry všechny mé síly, že jsem se dodnes nezotavil. Ano, stále ještě nejsem při plném zdraví, neboť z dozvuků nemoci vznikla horečka, kterou lékaři nazývají ‚bloudivou‘; držela mě celých šest týdnů a připravila mi bolesti jen o málo menší než sama nemoc, takže jsem se musel neustále zdržovat doma a proplýtvat většinu času neužitečným klidem, protože jsem byl naprosto neschopen jakékoli práce.“⁴⁰⁸

⁴⁰² F. DVORSKÝ (ed.), *Listy paní Kateřiny z Žerotína rozené z Valdštejna I–II*, s. 124–126; Další zmínky o otevírání nohy T. KNOZ(ed.), *Karel st. ze Žerotína – subjektivní anamnéza*, s. 248, 249.

⁴⁰³ F. HRUBÝ (ed.), *Moravské korespondence a akta II*, s. 166–168; stejně tak T. KNOZ (ed.), *Karel st. ze Žerotína – subjektivní anamnéza*, s. 233, další příklad TAMTÉŽ s. 235.

⁴⁰⁴ F. HRUBÝ (ed.), *Moravské korespondence a akta II*, s. 432–435

⁴⁰⁵ V. BRANDL (ed.), *Spisy Karla staršího z Žerotína. Listové psaní jazykem českým*, s. 73, 74; Podobně T. KNOZ (ed.), *Karel st. ze Žerotína – subjektivní anamnéza*, s. 217, 218, 223.

⁴⁰⁶ V. BRANDL (ed.), *Spisy Karla staršího z Žerotína. Listové psaní jazykem českým*, s. 97; Další příklady obtíží s chůzí T. KNOZ(ed.), *Karel st. ze Žerotína – subjektivní anamnéza*, s. 246, 247.

⁴⁰⁷ T. KNOZ (ed.), *Karel st. ze Žerotína – subjektivní anamnéza*, s. 222, 225, 227, 246.

⁴⁰⁸ N. REJCHRTOVÁ (ed.), *Karel starší ze Žerotína. Z korespondence*, s. 109–112; Další zmínky o zimnici T. KNOZ (ed.), *Karel st. ze Žerotína – subjektivní anamnéza*, s. 219, 220, 256 ; o horečce TAMTÉŽ, s. 209, 216.

Jako by toho nebylo málo, tak k výše uvedeným projevům Karlovi nemoci nezřídká přistoupil i silný kašel: „... před vaší milostí strany osoby své netajím, že kdyby toho nedostatku, kterež při hlasu a řeči snáším, nebylo, a mezitím i kašel, jehož až dosavad zbýti nemohu, mne opustiti chtěl, mohl bych se dosti mírně, takž jak věk můj s sebou přináší, nacházeti, ale to dvě vejš obsažené, mne nejvíce trápí a zemdlévá...“⁴⁰⁹ Kateřina o kašli svého muže tvrdila toto: „Pán můj taky jest jakési velmi churavej a mdlej, že se tak, jen sotva vláčí, nebo jakémsi suchej a odporném kašel již od dávného času ho trápí a přestati mu nechce, tak že se o pána starám; podle čehož vaši milost prosím, račte-li jaký líkařství proti takovému nedostatku míti aneb věděti, abyste ráčili se mnou se sděliti, aneb k němu poraditi.“⁴¹⁰

V Karlově korespondenci se též vyskytují zmínky o smrti, ale zpravidla s dovětkem, ve kterém Karel vyjádřil díky za svoji záchranu Bohu: „O sobě vám oznamuji, že předce nemocen, a to dosti těžce zůstávám a před týhodnem málo chybito, že sem neumřel, avšak pán Bůh ráčil se nade mnou smilovati a mne zase pozdraviti, takže nyní k lepšímu zdraví sem přišel, avšak ještě předce ležím a sebou z lůže již na devatenáctou neděli nehejbám, krom tam, kde mne přeloží.“⁴¹¹ Podobně vyznívá i další dopis: „... já pak, ač nepatrně, však pomalu sem taky začal chřadnouti, a to za dosti dlouhý čas, až sem potom na jakejsi nezpůsob přišel, kterež mne, jakž smejšlím, ku konci života mýho vede. Neb ačkoli neležím, ani taky bolesti žádných z darů božího necítím, avšak poněvadž mi sen poněkud uchází a chuti žádný k jídlu nemám, skrze což i síly přirozené pomalu pozbývám a jako se tratím, nemohu říct, abych se podle těla měl, avšak poněvadž sem již těch let došel... dokonale sem v tom pánu bohu poručil a na jeho další vůli, jakkolivě se mnou naložiti ráčí poslušně očekávám.“⁴¹²

O jeho náladách během onemocnění nejlépe vypovídají dopisy Kateřiny z Valdštejna: „... že včera ráno po odjezdu vašnostiným pán zase o trochu čerstvější a způsobnější byl i při dobré paměti zůstával tak až přes poledne však hned potom od jedny hodiny zase všecek se proměnil, tak smutnej byl, že s žádným nic nemluvil, nic nejedl a sám o sobě nevěděl... Dnes pak ač se s ním zase proměnilo, a zdá se dosti čistej bejt, při řeči a paměti dobrý zůstává, ale nevím nedlouze bude, poněvadž se s ním tak často mění.“⁴¹³ Dalším příkladem je dopis: „... se mu zase ta ouplavice strhla a při tom jakýsi zhrzení ozvalo, takže musil toho dne až do večera v lůži setrvati, však s pomocí boží ráno zase povstal a hosty se mnou vyprovázeti mohl

⁴⁰⁹ F. HRUBÝ (ed.), *Moravské korespondence a akta II*, s. 507–509; další zmínky o kašli T. KNOZ (ed.), *Karel st. ze Žerotína – subjektivní anamnéza*, s. 244, 255, 256.

⁴¹⁰ F. DVORSKÝ (ed.), *Listy paní Kateřiny z Žerotína rozené z Valdštejna I–II*, s. 48–49; podobně TÝŽ (ed.), s. 61–62.

⁴¹¹ F. HRUBÝ (ed.), *Moravské korespondence a akta II*, s. 499–501.

⁴¹² N. REJCHRTOVÁ (ed.), *Karel starší ze Žerotína. Z korespondence*, s. 374–376.

⁴¹³ N. REJCHRTOVÁ (ed.), *Karel starší ze Žerotína. Z korespondence*, s. 391–393; stejně tak T. KNOZ (ed.), *Karel st. ze Žerotína – subjektivní anamnéza*, s. 253.

a lépe s ním bylo.“ Následující den Kateřina připsala Karlovu ničemnost tomu, že se přejedl při obědě husy, ale další den už je s ním prý zase lepší pořízení.⁴¹⁴

Barvíři napomáhali Karlovi v uzdravení a ten neváhal posléze jejich služby doporučit Janu Bejčkovi z Nespěčovic na Slovensku, jak je zřejmé z tohoto psaní: „... loňského roku barvíři novokřtěnci od Vás zde byli a mne na mou těžce nebezpečnou nemoc... hojili, že ste o tom, jak sem se za dlouhý čas hrubě zle vynacházel, slyšeli.“ Následovala doporučení jejich služeb spolu s konkrétními jmény těch nejschopnějších - „neb sou mezi těmi dobří mistři, zvláště pak dva jako mistr Hanz Webel a druhej, pomocník jeho, mistr Mates Hauman, kteříž u mne zde byli a mně platně posloužili, takže by snad Pán Bůh i při Vás práci jejich ráčil požehnati a vy k lepšímu způsobu přivedeni bejti mohli.“⁴¹⁵

I Karlovi příbuzní se starali o to, aby mu ve zdraví nic nechybělo. Takto například Adam z Valdštejna získal lék pro svého švagra Karla: „Já jsem již z Drážďan to lékařství pro vašeho nejmilejšího pána dostal, i také poznamenání, jak a kdy by se čeho užívati mělo, čehož pánu švagru posílám; pán Bůh rač dáti, aby ve všem k prodloužení zdraví prospěšný bejti mohlo. Neb mi taky ten doktor píše, já jsem nemenoval osobu, jenom že pán vzácnej a můj blízký přítel jest, an mi píše, abych tím byl jist, že, co posílá, všechno věci příjemný, ne prudký sou, a že se beze všeho ostrachu a nebezpečností užívati mohou.“⁴¹⁶

Zmínky o tom, že by se Karel měl dobře, nejsou tak časté jako ty o jeho nemocech. V Karlově korespondenci se však dají najít – „Já však zde z milosti Boží dosti mírného zdraví se všemi svými užívám...“⁴¹⁷; či „... z milosti boží na ten čas zdrav jsem.“⁴¹⁸ O něco větší mají v Karlových dopisech zastoupení popisy jemného zlepšení jeho stavu: „zdraví mé něco lepší jest než tehdaž, když ste zde byli...“⁴¹⁹ Podobný příklad představuje tento dopis: „Strany svého zdraví oznamujít, že již se mnou, chvála Pánu Bohu, lépe jest, již sem dnes z lůže vylezl, než žena má do něho se dostala s podobnou nemocí, která do levý ruky jí přišla.“⁴²⁰ Taktéž se v dopisech vyskytovala i radost nad tím, pokud Karel přestál ve zdraví cestu: „Chvála Pánu Bohu jsem v celkem dobrém zdraví zase dorazil domů z Prahy.“⁴²¹ Také

⁴¹⁴ F. DVORSKÝ (ed.), *Listy paní Kateřiny z Žerotína rozené z Valdštejna I–II*, s. 117–118.

⁴¹⁵ F. HRUBÝ (ed.), *Moravské korespondence a akta II*, s. 511–512; stejně T. KNOZ (ed.), *Karel st. ze Žerotína – subjektivní anamnéza*, s. 257, další zmínky o barvířích TAMTÉŽ, s. 248.

⁴¹⁶ F. HRUBÝ (ed.), *Moravské korespondence a akta I*, s. 321–322.

⁴¹⁷ V. BRANDL (ed.), *Spisy Karla staršího z Žerotína. Listové psaní jazykem českým*, s. 286; Podobně T. KNOZ (ed.), *Karel st. ze Žerotína – subjektivní anamnéza*, s. 212, 221, 224.

⁴¹⁸ T. KNOZ (ed.), *Karel st. ze Žerotína – subjektivní anamnéza*, s. 209, 221, 224.

⁴¹⁹ F. HRUBÝ (ed.), *Moravské korespondence a akta II*, s. 247–248; podobně T. KNOZ (ed.), *Karel st. ze Žerotína – subjektivní anamnéza*, s. 209, 219, 222.

⁴²⁰ F. HRUBÝ (ed.), *Moravské korespondence a akta II*, s. 242–247.

⁴²¹ T. KNOZ (ed.), *Karel st. ze Žerotína – subjektivní anamnéza*, s. 226.

Kateřina referovala o zlepšení zdraví svého chotě takto: „... pán můj z milosti boží zase taky zdravější jest...“⁴²²

Jak je patrné z podoby a struktury Karlových dopisů a z korespondence jeho manželky Kateřiny, starost o zdraví tvoří jejich podstatnou část. Ostatně není se čemu divit, vzhledem k tomu, jak mnoho nemoc Karla ovlivňovala v jeho běžném životě, kdy často nemohl psát a později ani diktovat. Pro člověka jeho ražení, který velkou část života trávil mimo jiné právě dopisováním si s přáteli, to musela být opravdu muka.

Navíc se k tomu v jeho případě přidala dna, což ale v tehdejší době nebylo nic výjimečného, a lze souhlasit s konstatováním Otakara Odložilíka, že za její vznik mohl právě tehdejší způsob stravování a života. Není pochyb o tom, že i ostatní šlechtici trpěli, jestliže byli nemocní, ale u Karla je to zvlášť patrné, a to právě díky jeho zachované korespondenci. Zůstává otázkou, zda by se o jeho zdraví mluvilo tolik, kdyby o tom Karel tak často nepsal.

Celkově lze říci, že Karlovi na jeho zdraví velice záleželo a snažil se žít zdravěji a konzultovat svůj zdravotní stav s lékaři, do kterých vkládal velkou důvěru, neboť byli pro něj těmi, skrze které Bůh uzdravoval lidi. Ostatně Karel demonstroval svůj velký zájem o jejich profesi vlastnictvím řady knih o medicíně a mecenátem pro ty, kteří se rozhodli stát se lékaři.

⁴²²TÝŽ (ed.), s. 242.

8. Závěr

Život Karla staršího ze Žerotína je velmi plastickým příkladem osudů aristokrata té doby.

Cílem mé bakalářské práce bylo zmapovat nepolitický život Karla staršího ze Žerotína. Zjistila jsem, že na rozdíl od jeho politického působení v soukromém životě nijak nevybočoval z tehdejšího průměru, což ale neznamená, že toto téma nebylo zajímavé. Stejně jako ostatní šlechtici té doby se Žerotín snažil vybudovat svou prestiž a dostat se do širšího povědomí třeba prostřednictvím mecenátu pro mladé šlechtice, stejně jako kupříkladu neváhal udělovat rady nemocným aristokratům.

Dbal na výchovu svých dcer a snažil se pro ně najít ženichy na odpovídající úrovni. Všechny své manželky miloval a snažil se ze všech sil dbát o jejich pohodlí, zejména v případě Kateřiny z Valdštejna, která mu byla velkou oporou ve stáří. Když viděl, že se jí v exilu nelíbí a je nespokojena, tak se pokusil o návrat do vlasti. Podobně pečoval o blaho vnuka, kterému finančně dopomáhal ke vzdělání a spatřoval v něm svého dědice.

Na svém panství se snažil vybudovat oázu klidu pro Jednotu bratrskou, kterou považoval za jedinou správnou církev a zasvětil jí celý život. Nejenže se zasadil o pomoc exulantům ve Slezsku a Polsku, ale vystupoval i jako ochránce svých poddaných během rekatolizace. Poddané stejně jako jiní šlechtici té doby ochraňoval před jinou vrchností, ale jen pod podmínkou, že dodržovali jím daná pravidla.

Karlův velice neuspokojivý zdravotní stav mu nachystal řadu překážek, a přestože se několikrát ocitl v ohrožení života, nezakolísal ve své víře s výjimkou velké krize koncem šestnáctého století. V nemocech spatřoval Boží záměr a věřil tomu, že pouze Bůh je schopen je skrze lékaře vyléčit a záleží na jeho vůli, zda tak učiní.

Snažila jsem se, aby moje bakalářská práce doplnila poznání o méně známé aspekty života jednoho šlechtice v sedmnáctém století. Na rozdíl od jiných autorů jsem se zaměřila ryze na jeho nepolitický portrét, což umožnilo jiný náhled na jeho působení a dotvořilo tak jeho obraz ve více rovinách.

Předpokládaný přínos bakalářské práce spočívá v uceleném podchycení méně frekventovaných informací o životě Karla staršího ze Žerotína. Nemyslím si však, že by touto prací byly vyčerpány veškeré možnosti bádání, vzhledem k rozsáhlosti Karlovy korespondence. Věřím, že tato práce obsahuje rozšiřující zjištění týkající se jeho nepolitického života, a přispívá tak ke zmapování méně známých souvislostí životního příběhu této výjimečné osobnosti.

9. Seznam literatury

Vydané prameny:

- Vincenc BRANDL (ed.), *Spisy Karla Staršího z Žerotína. Listové psaní jazykem českým*, Brno 1870–1872
- František DVORSKÝ (ed.), *Dopisy Karla st. z Žerotína 1591–1610*, in: Archiv český 27, Praha 1904
- František DVORSKÝ (ed.), *Listy paní Kateřiny z Žerotína rozené z Valdštejna I–II*, Praha 1894.
- Julius GLÜCKLICH (ed.), *Václava Budovce z Budova korespondence z let 1579–1619*, Praha 1908
- František HRUBÝ (ed.), *Korespondence Karla st. z Žerotína s J.A. Komenským*, in: archiv o životě a spisech Jana Amose Komenského 13, Praha 1932
- František HRUBÝ (ed.), *Moravské korespondence a akta z let 1620–1636 I–II*, Brno 1934–1937
- Tomáš KNOZ (ed.), *Karel st. ze Žerotína – subjektivní anamnéza*, in: Časopis Moravského muzea, Vědy společenské 82, 1997, s. 209–258
- Karel MÜLLER (ed.), *Poslední vůle Karla staršího ze Žerotína*, Sborník státního okresního archivu Přerov, 1996, s. 9–15
- František PALACKÝ (ed.), *Sedmero psaní pana Karla z Žerotína z roků 1628–1631*, in: Časopis Českého muzea 5, 1831, sv.3, s. 393–407
- Noemi REJCHRTOVÁ (ed.), *Karel starší ze Žerotína. Z korespondence*, Praha 1982
- B. VYSKOČIL (ed.), *Karel starší z Žerotína, Apologie neb obrana, psaní Václavu Budovcovi z r.1600 a jiné listy české*, Praha 1914
- [Bez uvedení editora], *Deset listů Karla st. z Žerotína. Na památku třístého výročí smrti Karla st. z Žerotína*, Brno 1936

Literatura:

- Radek FUKALA, *Karel starší ze Žerotína*, Ostrava 1996
- Radek FUKALA, *Žerotínův slezský epilog*, in: Sborník prací filozofické fakulty ostravské univerzity Historie Historica 2, 1994, 144, s. 69–79
- Martin HOLÝ, *Šlechticové vzdělanci z českých zemí a evropská res publica litteraria v poslední třetině 16. a v prvních desetiletích 17. století*, in: HOP 1, 2009, 1, s. 13–34
- L. HORÁČKOVÁ, L. BENEŠOVÁ, H. ELIÁŠOVÁ, *Kostelní pozůstatky z žerotínské hrobky v Bludově*, in: František SPURNÝ (ed.), *Karel starší ze Žerotína a jeho doba. Sborník příspěvků z vědeckého symposia 6. a 7. listopadu 1993 v Bludově*, Bludov 1995, s. 13–20
- František HRUBÝ, *Karel starší ze Žerotína*, Brno 1936
- František HRUBÝ, *Karel ze Žerotína ve válce turecké*, in: Časopis matice moravské 52, 1928, s. 199–217
- Josef JANÁČEK, *Valdštejn a jeho doba*, Praha 2003
- Josef JANÁČEK, *Valdštejnova pomsta*, Praha 1992
- Zdeněk KALISTA, *Karel st. ze Žerotína*, in: Zdeněk Kalista, Čechové, kteří tvořili dějiny světa, Praha 1999
- Tomáš KNOZ, *Državy Karla staršího ze Žerotína po Bílé hoře. Osoby, příběhy, struktury*, Brno 2001
- Tomáš KNOZ, *Karel starší ze Žerotína. Don Quijote v labyrintu světa*, Praha 2008
- Tomáš KNOZ, „...s pomocí boží dosti mírně se mám...“ *Zdraví a nemoci Karla staršího ze Žerotína*, Časopis moravského muzea, Vědy společenské 82, 1997, s. 183–199.

- Tomáš KNOZ, *Mecenáš labyrintu, Karel starší ze Žerotína 1564-1636*, in: Libor Jan (ed.), *Osobnosti moravských dějin*, Brno 2006, s. 203–218
- David LIŠKA, *Tři osudem stíhaná manželství Karla staršího ze Žerotína*, in: *Jižní Morava* 34, 1998, 37, s. 33–52
- Otakar ODLOŽILÍK, *Karel starší ze Žerotína 1564–1636*, Praha 1936
- Josef VÁLKA, *Karel starší ze Žerotína (1564–1636)*, in: František SPURNÝ (ed.), *Karel starší ze Žerotína a jeho doba. Sborník příspěvků z vědeckého symposia 6. a 7. listopadu 1993 v Bludově*, Bludov 1995, s. 5–12
- Josef VÁLKA, *Karel starší ze Žerotína a problém jeho zrady*, in: Tomáš Knoz (ed.), *Morava v době renesance a reformace*, Brno 2001, s. 59–67
- Josef VÁLKA, *Karel starší ze Žerotína (1564–1636)*, *Z kralické tvrze* 13, 1986, s. 1–7

10. Přílohy

Obrázek č. 1: Pamětní deska v místě narození Karla staršího ze Žerotína v Brandýse nad Orlicí (autor: Zuzana Vilímcová)

Obrázek č. 2: Pohled dům s pamětní deskou z náměstí v Brandýse nad Orlicí (autor: Zuzana Vilímcová)